İSTANBUL YAZIEVİ

NECİP FAZIL KISAKÜREK

İSTANBULA HASRET

İSTANBUL YAZILARI

NECİP FAZIL KISAKÜREK

İSTANBULA HASRET

derleyen
MEHMED KİSAKÜREK

BÜYÜK DOĞU YAYINLARI

NECİP FAZIL KISAKÜREK
İSTANBULA HASRET

BÜYÜK DOĞU YAYINLARI

İSTANBULA HASRET / DERLEME
•
derleyen
Mehmed KISAKÜREK
•
1. Basım / Mayıs 2005
© Büyük Doğu Yayınları
“Her hakkı mahfuz ve Büyük Doğu Yayınları’na aittir.”
Kurucusu:
Necip Fazıl Kısakürek
Sahibi: Büyük Doğu Yayınları
Basım Yayın Prodüksiyon Ltd. Şti. Adına
Mehmed Kısakürek
Genel Koordinatör: Emrah Kısakürek
Eser Kullanım - Telif Hakları ve
Yayın Sorumlusu: Suat Ak
Dağıtım Sorumlusu: Osman Kısakürek
•
Baskı: Eflatun Matbaacılık San. Ltd. Şti.
Yeşilce Mah. Çelik Sk. No: 69/A
4.Levent - İstanbul
(0212) 278 28 03
•
Büyük Doğu ® Yayınları
Basım Yayın Prodüksiyon Ltd. Şti.
Ankara C. Vilayet Han 10/3 Cağaloğlu - İstanbul
Telefon: (0212) 5285551 - 5125922 - 5110873
www.buyukdoguyayinlari.com
Yayıncı Sertifika No: 12106
Matbaacı Sertifika No: 11947
ISBN 975 - 8180- 88 -6
E-KİTAP ISBN 978 - 605 - 4955 - 71 - 8

Bu eserin e-kitap hazırlığı“Pikare Yazılım ve İnternet Hizmetleri” tarafından yapılmıştır.

Not ...

Ben, İstanbulluyum.

Annem de babam gibi İstanbulluydu. Onun babas› ve anasıda, tıpkı baba tarafımda olduğu gibi yine İstanbullu.…

Babamın ve annemin, dadıları, hizmetkârları, esnafları, koluları, komfluları ve bütün dostları.…

Zevkleri, edâları, üslûpları, ölçüleriyle onlar, son çakıntıları, pırıltıları ve izlerine bakarak benim İstanbul sandığımm ve âşık olduğum yeri, kendi artist dünyaları içinde, bana İstanbullu, tam bir İstanbullu gibi yaşatanlardı.

İşte ben...

Böyle İstanbulluyum.

Ne hazin bir saadet!.

Elbette ki hüznüm, çoğu gece, uykularımın karanlıklarındaki bir firar deliğinden tüydüğüm mazideki İstanbullu günlerimin saadetiyle içiçe; en az onun kadar büyük ve can yakıcı olacaktı.

Şimdi, İstanbul sabahları böyle.…

Hâlâ, başı sevgilisinin kurtlanmış, böceklenmiş cesedine yaslı yaşamakta olan adamın, artık müthiş bir tiksinme ve öğürme hissine karışan acısı, sevdâsı, vefâsı anlatılır şey midir?..

Şimdi İstanbul sabahları.…

Ya yazları?..

Fındık adlı botumun şişman topuzlu küreği sudan her çıkışında, şimdi lâğım karası suya damlacıklar dizmesin!...

Deniz o kadar cam gibi, babam o kadar güçlüydü ki, bir gün Moda koyunda beni sandalla gezdirirken, bana gülerek söylediğine göre, istese üç kürekte adaya varabilirdi.

Önümde, annesi ve babasıyle gezintiye çıkmış bir çocuk yürümesin...

Yaz günleri, Moda burnunda, Karabet, buzlu badem taze ceviz satarken, annemin, elinde daima yere dik tuttuğu uzun gümüş ağızlık sigarasıyle, omuzları babam gibi geride ve babamın solunda yaylana yaylana yürüyüşü başkaydı.

Babamla ben, bir yandan yürür, bir yandan da birer onluk dondurmayı döndüre döndüre yalarken, babamın sağ elinin baş parmağı sıskacık ensemin çukurunda gider gelirdi.

Bir gün de, Bağdat caddesinden geçerken, taksinin camından, beton bloklar arasında, kapısı caddeye açılan, âşinası olduğum bir köşke ait bir işaret arıyorum. Bir ağaç, bir yaprak, bir çizgi, bir iz… Fakat bulamıyorum.

Az sonra kulaklarım, bizim, bahçedeki cıvıltılarımızı bastıran Münür Beyin gazeliyle çınlayacak:

"Ses çıkmıyor artık, ne kürekten, ne yürekten…"

İşte, Peyami Bey, Münür Beyle birlikte, köşkün, dokuz mermer basamakla varılan mor salkımlarla çevrili ana kapısını çalıyor. Eşref Şefik Bey de, her zamanki lâubali ve nükteli üslûbu içinde sohbete renk katmak, vakit kalırsa da bana lüfer avı hikâyelerini anlatmak üzere yan bahçedeki servis kapısından köşke sızmaya çalışıyor.

Silindi gitti hepsi…

O köşkü dolduran büyüklerin ve misafirlerin tamamı, çocuklarınsa bir kısmıyle birlikte o toprak, o deniz, o gökyüzü de...

Ben de, bari babamın, bir kısmı bazı kitaplarının sayfa aralarında duran, çoğu da hiç kitaplaşmamış olan şu İstanbula dair şiir gibi yazılarını derleyip toplayıp bir araya getireyim dedim.

Zevkle değil… Kör bir sevkle…

Belki bir işe yarar.

Güzellikleri ve çirkinlikleri yakalamakta ışıktan çabuk bir gözün süzdüğü bir şehir işte…

Mehmed KISAKÜREK
19 Nisan 2005

İSTANBUL

Ben İstanbul’un kara sevdalısıyım.

Sevmek; ne kolay lâf bu böyle!..

– Filân şeyi seviyorum, falan şeyi sevmiyorum!

Diye, en ucuz, keyfî ve insiyakî hükümlerimizi, çok defa bu lâfla ortaya atarız. Halbuki bana sorarsanız, sevgi kadar basit ve girift, alelâde ve harikulâde, hiç ve her şey, hesabını vermediğimiz ve vermeye mecbur olduğumuz nesne yok bu dünyada...

Ben İstanbul’un kara sevdalısıyım...

Ve sevmek fiilinin, alelâdelik içinde harikulâdeliğe eş olarak, onu ancak en girift tecellisi içinde canlandırabileceğine inanıyorum.

İstanbul bence, sevmek fiilinin en müşahhas hedefi olan bir kadın hayâlinde heykelleştirilebilir. İstanbul benim gözümde, bir lâhzacık dişiye nisbetle sınırını sonsuz bir ân içinde teksif eden ve asla tükenmeksizin hayatımıza hükmeden devamlı kadındır.

Bu kadının sonsuz maddesi ve ruhu, hayatı ve macerası, edâsı ve meşrebi, bizzat kadında bile rastlanamayacak bir erginlik ifadesiyle, benim karşıma bir şehir hüviyetinde çıkıyor:

İstanbul...

İstanbul’u o bulunmaz kadın olarak hayâl ettiğim zaman şunları görüyorum:

Harikalar harikası bir madde fevkalâdeliğiyle zaman mefhumunu yenen, asla ihtiyarlamayan ve rekabet kabûl etmeyen; binbir gece masallarının ruhuna âşina bir visâl irfanı içinden gelen, eteklerinde en zengin tarih ve hatıra nakışlarını taşıyan ve kâinata en olgun edâ içinden bakan ve nihayet her zamanki mahrumiyetleri, her zamanki mazhariyetleri kadar güzel, ihtişamlı ve acıklı duran asîl varlık...

İstanbul’u, elimizde mevcut bomboş bir tabiat plânı üzerinde ve bir faraziye halinde tasavvur edince hemen sezeriz ki, mazrûfiyle rekabet halindeki bu harikulâde tabiat zarfı, içine alacağı şehirden en keskin şahsiyeti istemektedir. İstanbul’un tabiat zeminine, zaman ve mekân şartlarına göre, İstanbul şehrini yakıştırabilmek en çetin dâva...

Demek ki, tabiat halindeki İstanbul, şehir halindeki İstanbul’u, zaman ve mekân şartlarına göre, en keskin şahsiyete dâvet ediyor

Bu inceliği mutlak bir kanun halinde şuurlaştırmak lüzumuna inanıyorum.

İstanbul’u, soylu tarihinin içinde bu zaviyeden ölçüye vuracak olursak, onun iki bahtiyarlık, bir de bedbahtlık çığırından ibaret üç büyük devre ifade ettiğini; ayrıca yeni bir devrenin eşiğinde çile çekmekte olduğunu görürüz.

1 - (Bizans) devresi.

2 - Osmanlılığın haşmet devresi.

3 - Tanzimat ve meşrutiyet devresi.

4 - Cumhuriyet devresi.

Baştaki iki devreyi, İstanbul’un iki bahtiyarlık çığırı diye isimlendirdik. Bu iki devreye kuş bakışı ve terkibî bir göz attığımız zaman hemen takdir ederiz ki, o devrelerin iki İstanbul’u ve iki İstanbul’lusu kendi zaman ve mekânını şahsiyet ve hakimiyetle doldurmayı bilmiştir.

Dünyanın dört bucağından sökün eden hırs ve istilâ kasırgalarına karşı, Yedikule’den Haliç’e, Haliç’ten Sarayburnuna ve Sarayburnu’ndan Marmara kıyılarına kadar çektiği harikulâde bir hisar çerçevesi içinde ve göbek sahada oturan (Bizans), kendi zaman ve mekânının şahsiyet ve hâkimiyet âbidesi oldu.

Bu hakikati, surları ören bir (Bizans) tuğlasından, bir kilise kubbesinden, yarı beline kadar toprağa batmış bir Bizans evinin taş cumbasından, bir kemerden, bir sütundan, bir (mozaik) parçasından öğrenebiliriz.

İstanbul’un ikinci ve mükemmel şahsiyet devresi de, Topkapı sarayına bitişik Mecidiye köşkü yapılıncaya kadar Osmanlılık çığırıdır. Süleymaniye’nin kubbesinden herhangi bir çeşmenin lülesine kadar avaz avaz şehadet ettiği bu kemâl devresinin arkasından, birdenbire, bin senelik an’aneden gelen hanımefendinin, nefsinde halayığına hizmetçilik etmek liyakatini bile kaybetmesi şeklinde yaman bir tereddî (soysuzlaşma) başlar. Bu tereddînin göz plânında en müşahhas delili, tuğla tuğla bütün bir tarih ve haşmeti örgüleştiren Topkapı sarayına yapışık Mecidiye köşküdür. Kimse bu vakte kadar iki mimarî arasındaki korkunç tezadı ve müthiş ifadeyi görememiş ve göstememiştir. Asîl Topkapı sarayına bitişik rezil Mecidiye köşkü, inhitat tarihimizin İstanbul ve şehir kadrosunda en parlak tezahürüdür. Kışır üstü Avrupalılaşma felâketinin ilk eseri olan Mecidiye köşkü, suratındaki (Barok) ve (Rokoko) süslerle, şımarık bir halayık halinde, “Devlet-i aliye-i Osmaniye”nin hanımefendisini esir etmiştir. Ve ondan sonra mahut Dolmabahçe, Beylerbeyi sarayları, şu, bu, daima ve her köşede (Barok) ve (Rokoko) 19’uncu asır (Frufru) Paris dantelâları, iğrenç

tavırlı Osmanlı Bankası müsveddeleri, sütbeyaz güvercinlerin ikliminde dumanlı ve puslu havalara mahsus (Gotik) Haydarpaşa garı, yenmez ve yutulmaz bulamaç... Arada, “Düyun-u umumiye” binasının reisliği altında operet kılıklı şarkkâri çatı tecrübeleri... Ve derken Cumhuriyet ve derken basma kalıp kâğıt helvası binaları...

Ah İstanbul, ah İstanbul!

İnsan hiçbir fikir imâl etmese de yalnız senin o canım yüzüne baksa, şu ismine bir asırdır inkılâp dediğimiz nesnelerin içyüzünü ve hakikatini bir eşya dersi halinde ne güzel öğrenir.

15 Kasım 1946

BENİM GÜZEL İSTANBULUM

Erkeklerinin gözünde merhamet, kadınlarının gözünde iffet, gençlerinin gözünde saffet, yaşlılarının gözünde şefkat kalmamış olan şehir... Ne de profesörünün gözünde hakikat, muharririnin gözünde samimiyet, tüccarının gözünde sadakat, polisinin gözünde cevvâliyet...

Benim güzel İstanbulumda, sadece yemek, yutmak, içmek, şişmek, ısırmak, incitmek, aldatmak, atlatmak, çelmeye getirmek, tuzağa düşürmek sevdasında kaba nefs suratlarının çeşitli tuğraları...

Gel de meydanlarda, caddelerde, yol ağızlarında bir kenara çekilip dirseğini bir taşa ve başını eline daya; ve kimsenin farketmediği bu tuğraları hecelemeye çalış! Göreceksin ki, benim güzel İstanbulum, ruhiyle olduğu kadar suratiyle de çirkin mi çirkin!...

Dolmuşlarda kimse kimsenin hacim sahibi olmasına tahammül edemez. Vapurlarda favorili delikanlılarla mini-etekli kızlar, kollarını birbirlerinin omuzlarına atmış, kadın-erkek kompleksini havada üstüste uçan sineklerin seviyesine indirmiştir. Bir şeyin hâlisini bulmak öylesine muhâl olmuştur ki, pres makinesinde ve gözünüzün önünde portakal sıkan tezgâhtar, önceden portakallara şırınga ettiği Terkos suyunun keyfiyle karşımızda sırıtmaktadır.

Nizamsızlıkta nizama memur beyaz trafik eldiveni, çözülmesi imkansız bir düğümü boyuna sıka dursun...

Mektep, adliye, sinama, gece kulübü, ibâdethâne ve bilmem ne hâneden boşalan insanlar sırasiyle küskün, kırgın, bezgin, bitkin, ölgün ve ezgin...

Benim güzel İstanbulumun dâvâsı, ne idarî, ne siyasî, ne içtimaî, ne iktisadî, ne beledî, ne bedii; sadece ruhî ve ahlâkî...

31 Mart 1956

İSTANBULA HASRET

İstanbul, gözümde öyle tütmeye başladı ki... Ayakları bağlı bir horozun gözünde çöplük, rıhtım üzerinde göğsünü şişiren bir balığın rüyasında deniz suyu, ısıtmalı bir kafes arslanının çilesinde orman, bu kadar cazibeli hatlarla tütemez.

Onu düşünüyorum, onu!..

O kimdir? Annem, karım, evim, yatağım, yazı masam, başucumdaki kitap, bellibaşlı pencerelerimin sabit manzarası, ihtiyar ve öksürüklü "Şirketi Hayriye" vapuru, mürekkep kokan matbaa, arkadaşım, talebem, kaldırımlar, gök, deniz, şu, bu...

O, bir kişidir; İstanbul...

İstanbul... Bir köşesinde, sonradan görme, cıvık ve yılışık, bir köylü mendili gibi cicili bicili apartmanları; bir başka köşesinde tenekeden ve kibrit çöpünden evleri; bir başka köşesinde de asil ve mustarip konakları ve yalıları; ve bütün bunlara, sanki dilenciler ordusuna kumanda eden muhteşem taçdarlar halindeki misilsiz mâbetleriyle İstanbul... Asfalttan, arnavut kaldırımına ve çamur seline kadar her cinsten sokakları; günde bin kere yüz değiştiren ve en güzelle en çirkin arasında mekik dokuyan fevkalâde hassas ve değişik iklimi; en aziz sevgiliden en hor düşmana kadar bütün duygu kutuplarını bir arada barındıran namütenahi girift muhitiyle İstanbul... Bu tezat ve zenginlik dünyası, herşeye, herşeye rağmen tek ve yekpâre bir vâhit halinde benim bütün mekân ölçümü, bütün âlemimi, bütün ruhumu billûrlaştırıyor. Onun sefaletinde, aşağılığında, zavallılığında bile hiçbir yerin devşiremiyeceği, sırrı yalnız bana belli bir mâna görüyorum. Yemiş kaldırımlarının vıcık vıcık çamurunda bile Parisin tahta kaldırımlarında bulamadığım mâna ve şahsiyeti okuyorum.

İstanbula hasreti bu kadar derin mikyasta yalnız iki yerde duydum. Biribirinin tam zıddı iki yerde... Biri Pariste tahsilimi yaparken, öbürü Erzurumda...

Ve anladım ki İstanbul, medeni imkânlar ve vasıtalar bakımından, ister "hep"in, ister "hiç"in zaviyesinden, benim için biricik hayat merkezidir.

10 Nisan 1943

BU ADAM, BU ŞEHİR

Bu adam şehrin içinde oturmaz. Küçücük dalgalarla yıkık rıhtımların öpüştüğü uzak ve kenar bir semtte oturur.

Bu adam şehre ve cemiyete düşman değildir. En çok onları sever. Fakat onları kendi hayal, mefkûre ikliminde o türlü yükseltmiştir ki, şehir ve cemiyetin bu günkü müşahhas ifadesinden yine şehir ve cemiyetin mücerret mânası adına irkilir.

Bu adam yine bayram adına bayramlardan, insan adına insanlardan ve söz adına sözlerden bucak bucak kaçıp kurtulacak yer arar.

Bu adam bir bayram sabahı yanına karısını aldı ve İstanbula geçti. Oradan da Beyoğluna çıktı.

Bu adam ve karısı, Galatasaraydan Taksime çıkıncaya kadar kadayıf gibi tel tel parçalanacaktı. Bir sinemanın önünden geçerken, misli rüyalarda görülemez bir manzaraya şahit oldu. Her ferdi anasının, babasının, karısının, çocuğunun hayatını kurtaracak iksiri 5 dakika zarfında içerden alamazsa sanki herşeyini kaybetme vaziyetinde bir insanlık, bir havana dolmuş, birbirinin ruhunu ve maddesini eziyordu. Dikkat!!! Haysiyet, bağırsak, kumaş, çığlık, nefes ve kemik birbirine karışmıştı.

Bu adam (deliye her gün bayram) meselini pek iyi anlamasına rağmen bu kadar delinin başında bir muhafız aradı; meselâ bir inzibat selâhiyeti… Yoktu!

Vapur iskelesinde o kadar insan birikmiş; üst üste yanaşan vapurlardan, uzak ve kenar semtlerin bayram yerine gidenleriyle bayram yerinden dönenleri arasında öyle bir çatışma doğmuştu ki, bu adam, demir parmaklıklardan karısının denize fırlamaması için muharebe etmeye mecbur kaldı, üstü başı yırtıldı. Ve tek bir inzibat selâhiyetine, tek bir şehir ve cemiyet mümessiline rastlamadı. Ve kâh Şirketihayriye'ye, kâh polise, kâh halka kabahat bulan bazı münferit şikayetlerin çığlıkları arasında vapura doğru sürüklenirken şöyle düşündü:

– Bu şehir ve cemiyette artık her fert, yalnız kendi başını kurtarmak ve kendisini öbürüne karşı korumaktan başka hiçbir kaygı ve ölçü sahibi değil; ve serbestlik usulünün nihaî ve mefkûrevî haddiyle serbest!

8 Ekim 1943

KAR ALTINDA İSTANBUL

Şu anda (Pierre Loti) göklerde, “Geceler” şairi (Alfred de Musset) ile İstanbula dair konuşuyor. İkisi de, bembeyaz bir koyun postuna benzeyen bir bulutun üzerine yüzükoyun uzanmış. (Loti), elindeki kehribar bir nargile marpuçuyla, üzerinde yattığı bulutun bir tarafında küçük bir delik açarak (Musset)ye gösteriyor:

–Şu beyaz güvercinlerin semasında uçuştuğu ilahi şehri görüyor musun? İşte ona İstanbul derler! Bu ne kadar çok güvercin diye sakın hayrete düşme! Orası bir güvercin mahşeridir, ve orada insan, cemat, nebat, herşey güvercinleşmiştir. Bak sokaklarda gezinen insanlara! Kadın erkek herkesin, birer güvercin kanadı gibi sütbeyaz sakalı var. Parisin tahta, berlinin asfalt kaldırımları olabilir. Fakat dikkat et; masallarda bile İstanbul sokakları kadar beyaz, yumuşak, ipek kaldırımlar duyulmamıştır! Şu gördüğün beyaz mabetlerin beyaz kubbeleri, Kağıthane deresinin getirdiği, platinden daha kıymetli ve daha beyaz bir madenle kaplı. Şu gördüğün mermer duvarlı, mermer çatılı ve mermerin ruhundan daha beyaz evlerin içinde yüz sene otursan, üzerlerinde tek leke göremezsin. Sanki orada kirlilik bile beyaz renktedir.

Ah Boğaziçi, Boğaziçi!..

Bak, iki tarafına bembeyaz vapurlar işlemekte. Siyahlık namına yalnız bu vapurların dumanları göze çarpıyor. Amma merak etme; cennet belediyesine yakın bir kemal sahibi olan İstanbul belediyesi, birgün o dumanları da beyaza boyayacaktır...

Mimar Sinan’ın ruhu, yükseklerden seslendi:

–Pabuç eskisi dolu antikacı vitrinleri kadar boş kafalı kâfirler! İstanbulu karın imar ettiği kadar ben bile imar edemezdim. Hele güneş çıksın da görüşürüz.

23 Aralık 1939

BAŞIBOŞ ŞEHİR

Politika ve harp hadiseleri kısa bir uyuşukluk devresi geçiriyor. Davetli olduğu büyük cümbüşün saatini beklerken, elbise ve potinleriyle sedire uzanıp sinirlerini yatıştıran bir miras yedi hali...

Uğursuz ve tatsız politika ve harp hadiselerinin şu kısa afallayışından faydalanıp, her zamanki ve tabii hayatımız üzerinde konuşmak imkanını bulamaz mıyım?

Dün sabah, her günkü yolcuları içinde beni de taşıyan Boğaziçi vapuru köprüye yanaşınca, bir elimde gazeteye yetişecek yazım, öbür elimde her gün İstanbula beraber indiğimiz dostumun kolu, köprü altından Yenicami istikametinde yürüdüm. Tam köprünün bittiği yerde, yani yüzünüz Yenicamiye doğru köprüden çıkarken sol tarafta, köprüye hemen bitişik küçük toprak parçası üzerinde arkadaşım ne görse iyi?

Küçücük bir mısır tarlası!

Arkadaşım kolumdan çekti:

–Şuraya bak, dedi; köprü başına mısır ekmişler!

Vapurdan çıkan birkaç kişi, şehrin en izdihamlı noktasında kendilerine hayat hakkı arayan mısır fidanlarına doğru hayretle eğildik ve ibretle yolumuza devam ettik.

Kimbilir hangi kayıkcı, gemici, Şirketi Hayriye memuru, o başıboş toprak parçasına bu mısırları ekmiş, yahut o başıboş toprak parçası, üzerine düşen birkaç mısır tanesinden, başıboş şehrin tam bir ifadesi halinde derhal bir mısır tarlası fışkırmıştı.

Belki bu yazı bitinceye kadar herhangi bir belediye memurunun yolması mümkün olan belki de ve en kuvvetli ihtimalle hâlâ o noktada bekliyen bu mısırlar, tenekeden evleri, barsaktan sokakları, herkesin ve herşeyin keyfine açık ve perişan bünyesiyle, zavallı İstanbulun ne mükemmel ifadesi!

İstanbulu vecize halinde ifade için, köprü başındaki mısırlardan daha kuvvetli bir vesika bulunamaz. Bu tarzda olağandışı tecelliler, insanı, kendi memleketinde seyyah haline getiriyor.

Şaire hak veriyorum:

. . . . . .

Muhacirane gezer, ağlarım diyarımda.

15 Ekim 1939

TÜRK ŞEHRİ

–Geçenlerde sizinle İstanbul üzerinde konuşurken, dedim; bir noktaya dikkat etmiştim: Şahsiyetini kaybetmiş cemiyetlerde, benliğini kaybetmiş şehir tipleri, gözle görünür ve elle tutulur birer misâl teşkil ediyor. O zaman şehirler hiçbir tarafı kendisine ait olmayan yamalı bohçalar halinde şunun bunun şahsiyet kırpıntılarıyle dolduruluyor. Bu hâl, hele son çeyrek asırdanberi bizde ne kadar belli!..

–Evet, dedi, Tanrıkulu, bir İngiliz, Alman, Amerikan, Fransız, Rus, Japon, İtalyan, hattâ bir İspanyol, İsviçre, Finlândiya, İsveç, Bulgar şehir tipi var; fakat bugün bir Türk şehri yok!..

–Evet, dedi, Tanrıkulu herhangi bir mimarî ve şehircilik dâvasından uzak, sadece bir cemiyetin mekâna aksetmiş zaman ruhu üzerinde kalalım: Evet, bütün keyfiyet ve kemmiyet ölçüleriyle, hemen her şahsiyetli milletin, milletlerarası ve orta malı unsurlarını yepyeni ve ayrı ayrı düzenler altında seciyelendiren şehirleri var da, niçin bizim bir şehir tipimiz yok?..

– Zira, dedi, Tanrıkulu, içinden çıktığımız ve köklerine kibrit suyu döktüğümüz eski dünyaya karşılık, içine girdiğimiz ve köklerinden feyizlendiğimiz başka bir dünya yok da ondan... Zira, bir asrı geçkin bir zamandanberi bizi ruhlar arsasında köleleştiren dış çizgileri taklit zihniyeti, olmayışımızı, olamayışımızı, en fazla şehir plânında ilân ve ifşa ediyor da ondan... Ve yine zira büyük şehir, dış çizgiler halinde kopya edilmesi mümkün bir hâdise değil, mekâna sızan bir ruhun, dış çizgiler halinde billûrlaşmış nescidir de ondan...

– Sadece, dedi, Tanrıkulu, şehrini hendeseleştirecek bir ruha ve ruhunu pırıldatacak bir şehre mâlik olamamak yüzünden, tam bir asırdır, Batı adamının beylik ve orta malı (barok), (rokoko), (kübik), (ürbanizm) kırıntılarının posalarında gıda arıyor ve bunun ismine inkılâp diyoruz.

Bizim şahsiyetli bir dünya görüşümüz varsa, mutlaka hususî bir şehir tipimiz; ve şahsiyetli bir şehir tipimiz varsa, mutlaka hususî bir dünya görüşümüz olmak icap eder. Müzmin boşluğumuz ve bir türlü olamayışımızı, müşahhas plânların en sert, en katı ve kolayca elle tutulur cinsinden olan şehir plânında arasaydık, belki en esaslı eksiklerimizin mizanına ererdik.

– Hendese ve nisbetin, dedi, Tanrıkulu, bütün şiiriyle, hendese ve nisbet sıkıntısının bütün şiirini bir arada kucaklayan ve Süleymaniye kubbesine liyakat ilân eden o Türk şehri ki, Van kedileri gibi umumî bir soy benzerliği

içinde başka başka çatıları, sokakları, meydanları ve her türlü müesseseleriyle, milyonluk celselerimizin, zaman içinde mekân ve mekân içinde zaman ölçüsünü heykelleştirecektir; bütün devlet ve millet kadromuzda bu tasayı çeken kaç kişi var?

Tanrıkulu dedi ki:

– İdarecileri, mütefekkirleri ve sanatkârıyle, bu çileden uzak yaşayan insanlara, belli bir hayat ve faaliyet içinde olmak imtiyazı verilemez!!!

Tanrıkulu dedi ki:

– Cemiyet iklimimizin, en geniş nezaret ufkuna mâlik taraçası demek olan şehrimizi plânlaştırmakla, ruhumuzu plânlaştırmak arasında fark görmeksizin, şehrimizi, Türk şehrini, milyonluk Türk celselerinin toplantı mekânını istiyoruz! Fakat ruhumuzu bulmadan onu bulmaya imkân var mıdır?

13 Aralık 1946

EYÜP'TEKİ LEYLEK

Ne ajanslar haberini verdi, ne de gazetelerde resmi çıktı. Heykeltraşlar yüzüne alçı serpip kalıbını çıkarmadılar. Ölüm karşısında vazife aşkiyle tutuşan meşhur kelam sahipleri, bu münasabetle naftalinli siyah elbiselerini sandıktan çıkarmaya fırsat bulamadı.

Hulâsa, İstanbulun en soylu hususiyetlerinden birini temsil eden zavallı leylek, sessiz sedasız öldü gitti.

Bilmem ki kahramanımızı teşhis edebildiniz mi?

Eyüp camiinin 50 senelik bekçisi meşhur leylek… İşte o öldü. Tek ayağının üstünde, gagası yere doğru, sanki maskara seyyahları görmemek için iki taş arasındaki bir yosun parçasına bakarak 50 sene Eyüp camiini bekleyen ihtiyar leylek…

Bu leylek, bazı lezzetler, bazı manzaralar, bazı tipler, bazı köşeler gibi, yalnız meraklıları ve bilenleri arasında meşhurdu. Şöhreti de ne münekkit methiyesine, ne Hofer ilânına, ne Peltekis makasına, ne de Küllük kahvesi sohbetine ihtiyaç duyuyordu.

Anlayışı, "en süflî" ile "en ulvî"den iki kutup taşıyan halkın gözünde o, 50 senelik bir duruş, bir eda kahramanıydı.

Maddî ve ruhî hadiselerin mistik düğümlerini çözmeyi ve bağlamayı herkesten iyi bilen Şarlo, İstanbullu olsaydı en güzel filmini onun için yapardı.

Ben bu leyleğe, duygumun samimiliğine inanacak kadar acıdım.

26 Ocak 1939

KÜLLÜK AKADEMYASI

Beyazıt camiine bitişik ağaçlıklı kahve... Arkasını verdiği caminin vakarlı duvarı ve yüzünü çevirdiği lokantanın döner kebabı arasında, bir yer... Her cinsten, sınıftan, mezhebden, zevkten, kılıktan, edadan bir mahşer... Arada bir, musalla taşına varabilmek için bu kalabalıktan yol rica eden cenazeler... İslâm cenazesi geçerken, frenk muaşeret kitaplarındaki bir kaide titizliğiyle ayağa kalkan zarif adamlar kütlesi...

Şu yanda kızlı erkekli, öbek öbek üniversite gençleri... Beride, kısa pantolonların açık bıraktığı nahiyelerden sarışın kılları fışkıran, ham ayvalar kadar sevimsiz Alman seyyahları... Bu tarafta, intişar meydanına çıktığı gün dünya nizamını altüst edecek olan mecmualarının tashihleriyle meşgul heveskârlar...

İşte işte, markalı mendil gibi ithaflı şiir dokumacısı şair lokantaya giriyor. Yaşının sayısı kadar manzumesi olmasa da, manzumelerinden çok dâvetlisi var...

İşte etrafını süzen, beyaz keten elbiseli doçent; ağır ağır yürüyen, soluk melon şapkalı deli; yarım saattir tavlada düşeş bekliyen asabi münekkid; burnunu çekerek gaipden haber vereceğini bildiren çingene karısı, eli şakağında, muhatabını düşünmeye davet eden müteffekkir; tekrarlaya tekrarlaya ezberlediğini unutan ihtiyar dilenci; sıkıldığını belli eden, plastik fedaisi ressam, topaç gibi dönen, kaytan bıyıklı garson; gevrek gevrek gülen genç kız; Lazistan kıyılarını yaşatan çivit gözlü kemençesi; kimseyi beğenmeyen kumral perçemli bedbin delikanlı; potinlerini sildirmeyenlere öldürecek gibi bakan, çatık kaşlı boyacı külhanbeyi; ve bütün bu unsurlar mecmuasında, şark mahremiyetini enselemiş olmaktan mesut, kırıtan Avrupalı kokona vesaire vesaire...

Ah, unuttum. Bakın, parmağımın gösterdiği noktada, soldan üçüncü masada, şıklığından ziyade şıklığa gayreti görünen kavruk saçlı, buruşuk alınlı, zoraki gülüşlü, kamburca bir zat var... Bu zat masasındaki iki kişinin on misli kadar bir zümrece tanınmış ve (tan)yeri ağarırken (pınar) başında doğmuş bir şairciktir. Şu anda ihtiyaç içindedir, çünkü şöhretiyle kendisine cin gibi musallat bir şairin, ağız dolusu aleyhinde bulunmaktadır. Lütfen ona, Mısır çarşısına uğrayıp kıskançlık derdine iyi gelecek bir ot aramasını tavsiye ediniz! Yoksa günde 9 saat aleyhinde bulunduğu şair tarafından hasret çektiği şöhrete nihayet kavuşturulacaktır.

“Nizam-ı âlem” cemiyeti âzasının bağdaş kurduğu Küllük Akademyası, burası işte!

16 Temmuz 1939

ÇAM AĞACI

Heybeliadanın yanıp kavrulan binlerce çamına o kadar acıdım ki, bana onları cımbızla yüreğimden sökmüşler gibi geldi.

Dünya savaşı ve mütareke yıllarında, içinde tam beş senemi geçirdiğim Bahriye Mektebinin bulunduğu Heybeliada; altında ilk fikir ve şiir ihtilaçlarına düştüğüm çam ağacı...

Çam ağacı bende neyse eminim ki, herkeste de odur. Bakın çam bende ne? Altında ilk romana abanıldığı, ilk aşka fikredildiği, ilk ümide şatolar kurulduğu, ilk felakete ağlandığı, büluğ yılları dostu... Sünnet çocuklarının cicili bicili karyolası neyse, sedirinde duygu ve düşüncelerimizin zarını patlattığı çam ağacı da o. Olgunluk devrimizin çam ağacına gelince; ciğerleri yelpazeliyen harikulâde kokusu, toprağa ipekten daha kayıcı bir halı seren dökülmüş saçı, ölüm sıcaklarında serinlik mahzenlerinden hava getiren misilsiz gölgesi, yaz ve kış yüze gülen gür yeşilliğiyle o, teker teker süngülü neferlere muhafaza ettirilecek kadar kıymetli bir varlık...

Asırlarca süren müzmin İstanbul veremi yangın, nihayet kübik ev, motorlu hortum ve azıcık dikkat ve şuur sayesinde bastırıldıktan sonra şimdi çam ağaçlarına sirâyet etmekle avaz avaz haykırıyor ki, ona karşı bütün tedbirler entipüften, asıl tedbir halk terbiyesi... O canım ağaçların altında çalı çırpı yakıp dolma pişiren zevksizlere bakın da “kel başa şimşir tarak!” hükmünü vermeyin!

26 Temmuz 1939

AYAK PARMAĞI

Ben yaz mevsimini sevmem. Zevk meselesi..Yaz denince gözümün önüne, Arnavut kaldırımına serilmiş, kaba tüylü bir köpek gelir. Bu köpek, siyah burnunun altındaki pembe dilini uzatmış, sarsıla sarsıla nefes almakta, karnını körük gibi, bir içine çekmekte, bir dışarıya çıkarmaktadır.

Terli bir alın mahfazası altında, diri bir fikir yaşıyabilir mi hiç? Bana öyle geliyor ki, yaz ele avuca sığmaz oynak bir cıva damlasının tükürüklü bir parmak altında, çamur haline gelişi gibi, fikir cıvasını bütün çevikliğinden mahrum eden bir asit kavanozu... Zaten böyle olmasaydı yazın mektepler kapanır, kitapçılar sinek avlar ve gazeteler, en fazla iade hamallarının şartına biner miydi? Halbuki bana sorarsanız hayat, beş hassamızdan hiçbirinin değil, bunların hep birden bağlı olduğu fikir merkezinin...

Fakat ben yaz mevsiminin kendinden şikayetçi olduğum kadar, çamaşır ipindeki don, gömlek halinde görünmeye teşvik ettiği çirkinlik tecellilerinden de müteessirim. Yaz levhası bence, Floryadan Suadiyeye kadar yer kaplayan azim bir çirkinlik panayırı... Nedir o, mayoların elastiki kabiliyetini çatlatan muhteşem göbekler, kat kat enseler, soba borusu bacaklar, nefesle şişirilmiş karaman koyunu gibi gövdeler, yahut cılız, sıska, kambur, bücür, havası kaçmış lastik topa benziyen vücutlar?

Bu arada en müthiş teferruat, ajurlu çorapların sütkardeşi delikdeşik potinler içindeki ayak parmakları... Aman bu ayak parmakları ! Herbiri, kefenin ucu kaldırılıp suratı açılan ölü kadar korkunç! Nasırlı, yamrı yumru parmakların ucundaki şekil şekil, o tasvire sığmaz tırnaklar! Hele bunların arasında kırmızıya boyanmış, cilalanmış, törpülenmiş olanları! Hele onlar, hele onlar!

Müebbet kürek mahkûmları gibi bütün ömrünü çorap ve potin zindanında geçirmesi icap eden ayak parmaklarına kadar, güneşe ve havaya ulaşma hakkını veren yaz mevsiminin ifrat hürriyetçiliğini sevmiyorum ben...

1 Ağustos 1939

SEYYAH VE BİZ

Dün Nuruosmaniye caminin avlusundan geçerken kalabalık bir seyyah yığınına rastgeldim belki üç yüz, belki beş yüz kişi... Ya şarab fıçısı gibi şişko ya sürahi boynu gibi sıska, kasketli, gözlüklü, golf pantolonlu klasik seyyah tipleri... Seyyahlar bir et makinasından çıkan kıymalar gibi çarşının karanlık kapısından fışkırıyor, cami avlusuna dökülüyor, oradan otomobillerine doğru yayılıyorlardı. Hepsinde ruhi bir üniforma... Donuk bir tavır, emniyetsiz bir duruş, çipil bir bakış...

Yoluma tesadüf eden seyyahları, beş on adım içinde gözden geçirmeye imkân bulamadan birdenbire müthiş bir manzarayla yüzleştim:

Kapısı aralık bir tel dolapta bir kâse bal olduğunu haber alan sinek bulutları halinde, seyyahlara doğru müthiş bir akım başladı. Tek ayağının üstünde zıplayarak, üç parmağı eksik ayağını gösteren dilenciler; yüzlerini armonik gibi kat kat kırıştırmış, ağlayan çingene kadınlar; “oryantal, oryantal!” diye uluyan işportacı yahudi tesbih satıcıları; bilmem hangi bucaktaki meşhûl hazinesini ziyarete davet eden haremi kılıklı bezirganlar vesaire...

Bu kadarının hiç de ehemmiyeti yoktu. O, yerle gök arasında donmuş bir vakar heybetiyle yükselen camiin eteklerinde, palaspârelere bürülü bir sürü yalınayak, başı kabak çocuk; kimi musalla taşının üstünden taş aşırıyor, kimi küflü bir ekmek parçasında gündelik kalorisini arıyor; bu sırada bir köşeye büzülmüş anaları da, suratlarını kukumavca örtmüş fakat yırtık pırtık çoraplı kadid bacaklarını açmış, tüyler ürpertici bir tabiilikle manzarayı tamamlıyordu. Seyyahlar da, balina görmüş avcıların neşesiyle fotoğraf makinelerini çevirmişler, bu manzarada buldukları Şark’ı ve Türkiyeyi üstüste plaklara kaydediyor.

Polis midir, belediye midir, halk mıdır, mektep midir, gazete midir; terbiye midir, ahlâk mıdır, akıl mıdır, zevk midir, zarâfet midir; bize yabancı göz karşısında çekidüzen verecek vasıta her neyse, geçsin artık harekete!

7 Nisan 1939

PİJAMA

Boğaziçine uğrayın; yalısının rıhtımında kendisini elaleme teşhir eden pijamalı insanlar göreceksiniz. Bir sandala binip sahil boyunca ilerleyin, sağınızdan solunuzdan geçenlerin çoğu pijamalıdır.

Suadiye taraflarına buyrun; küstah kübik mimarilerin küstah balkonlarında pijamalılar... Ayağında bir çift Mahmutpaşa terliği, sırtında alacalı bulacalı bir pijama, asfaltın üzerinden gazete okuyarak geçenleri bile gördüm.

Bir zamanlar, patiska entari devrinde, sırtına paltosunu çekip ve kurt başlı bastonunu kavrayıp gecelik entarisiyle mahalle kahvesine çıkan kellifelli insanlar hatırlarız. Acaba pijamayı, bâlâ üniforması ayarında resmî ve muhteşem bir giyim vasıtası sanan bu kenar dilberleri, sâbık entari zariflerinin çocukları mı?

Pijama ancak yatak odalarımızdaki aynanın görebileceği mahrem bir istirahat kılığıdır ve affedersiniz ama pijamayla elâleme görünmek, anadan doğma çırılçıplak görünmekten daha çirkin ve ayıp... Orta halli bir İngiliz, kendisini pijamasıyle oda hizmetçisine bile göstermekten hayâ eder.

Hey gidi Avrupalılaşma gayreti hey! Ruha nüfuz edemeden üstünkörü madde kopyacılığıyle bir medeniyetin avlanamayacağına, bir çoğumuzda şu zaman ve mekânını şaşırmış olan pijama ne güzel misâl!

15 Temmuz 1939

KÖR VE MUSİKİ

Boğaziçindeki köyümün iskelesine bitişik gazinoda oturuyordum. Modern - moderen gazino bu... Tabii radyolu, pikaplı ve ayrıca hoparlörlü... Hem de ne hoparlör! İki iskele yukardan iki iskele aşağıya kadar koca sahayı, araba beygiri gibi kamçılamakta...

O akşam lodosun tesiriyle midir nedir, gazino sahibinin zevki biraz incelmişti. Niyetli karamela edebiyatı Türkçe tangolar yerine Mesud Cemilin korolarını çalıyordu. Eyubî Bekir Ağa, Tanburî Mustafa Çavuş ve Itrinin harikulade ses örgülerinden bir tente altında yazımı hazırlarken gözlerime birden müthiş bir manzara çarptı: Bir kör! Evet 15-16 yaşlarında, kafasında mektep kasketi, fotoğrafını çektirecek gibi iskemlesinde dimdik; gözleri alçıyla dondurulmuş birer delik halinde, kör bir çoçuk...

Bu çocuğun musiki dinleyişini, bu gözsüz çehredeki tahassüs edasını asla unutamam. Denebilirdi ki çocuk, maddesinde kapanan gözlere mukabil ruhunda açılan gözlerle, dinlediğini lif lif görüyor. İdrak nazarı bu körde; Acem şalı dokuyan bir sanatkardaki kadar kuvvetliydi.

Korolar üstüste devam etti, kör kıpırdamadı, tavrını bozmadı, yüzünde en korkunç çığlıklardan daha tesirli bir ağlayış ifadesiyle dinledi, dinledi. Nihayet sıra, hoparlörde bayağılık şamatalarına gelince evvela yüzünü buruşturdu, sonra etrafındakileri görmek ister gibi sağa sola bakındı, daha sonra ayağa kalktı, bastonunu kavradı, ucunu iki tarafa sallayarak yolunu buldu ve çekip gitti.

Gözleri açık körler arasından geçip giden bu çocuk bana öğretti ki, bir çoğumuzda göz, görmenin değil görmemenin âleti... Hakkı verilmeyen âlet, görmeye memur olduğu işin aksini yapar.

2 Haziran 1939

BOĞAZİÇİ

Dün birkaç dost, Boğaziçinin bütün Rumeli ve Anadolu kıyıları boyunca vapurla bir gidip gelme yapmaya karar verdik. Aramızda birkaç ecnebi de vardı. Ecnebilerden bir tanesi Boğaziçinde bir yalı sahibiydi. Bu ecnebi herhangi bir Türkte kolay kolay şahit olunmayacak tarzda, Boğazı tanımak, onun derin mânasını yaşamak zevkini, bundan kırk elli yıl önce İstanbula gelmiş ve hemen Boğazda bir yalı satın almış olan babasından aziz bir miras gibi muhafaza ediyordu.

Anadolu sahili boyunca ilerledik...

Malûm hikâye, eski masal...

Tarihten evvel yaşayan efsanevî bir hayvan iskeletine dönmüş, kuru, pörsük, çökük, eski ve güzelim yalılar...

Eski ve oyalı bir mendilde bir gözyaşı lekesi gibi uzak, çok uzak bir hâtıra ifadesine bürülü bu birkaç yalının arasında, aynı mendilin iğrenç sümük lekeleri. Yani kübik inşâlar...

Bir devrin dünya güzellerini hatırlatan bu birkaç yalı hatırası etrafında kübik inşâlar, insana, hiçbir cevheri ve sermayesi olmadığı hâlde sırf maddî zaman yeniliği bakımından kendisine imtiyaz arayan bir “yeni nesil” sahtekârlığının zuhur vahşetini haykırıyordu.

İki adımda bir, bütün mazereti hiç olmazsa çirkinliğini samimi bir surat halinde takınmış olmasında ve ayrıca bir güzellik ve uygunluk iddiasına yanaşmamasında toplanan fabrika leşleri, tütün, gaz ve kömür deposu molozları...

Rumeli sahili boyunca döndük.

Aynı felâket, aynı rezalet, aynı dehşet!.. Üstelik Anadolu kıyısının mahzun ve mütevekkil edâsından da eser yok... Kepaze tango ve piç alaturka şamatası içinde müthiş hırıltısını yükselten, başıboş, zevksiz, hâfızasız, hâtırasız, milliyetsiz ve Türkçeden başka her dili konuşan bahtiyar bir ekalliyet kalabalığı...

Bir yaylım ateş karşısında gık diyemeden can veren insanlar gibi, bu çirkinlik ve kabalık hücumuna karşı tek kelime söylemeden susarken, Boğazda yalı sahibi Avrupalının, arkadaşına Fransızca şu cevabı verdiğini duydum:

“Ben olsam Boğaziçini ne mi yapardım? Bütün fabrika, depo ve kübik inşaları bomba ile havaya uçurur, yalnız eski yalıları yerinde bırakır, birkaç değerli Türk mimarından bir heyet kurar, bu heyete Boğazda bir vakitler

haşmetle oturmuş eski Türk nesillerinin mimarî ölçülerini kanunlaştırır ve Boğazda ev yapacak her insana, evinin plânını bu heyete tasdik ettirmek vazifesini yüklerdim.”

Allahım!...

Beni evimden dışarıya çıkarma da, az ıstırap çekeyim!...

15 Haziran 1942

ZURNALI VAPURLAR

Korkuyorum. Çünkü kış bitmek üzere… Zurnalı vapurlar neredeyse ortaya çıkacak…

Ben Boğaziçinde otururum ve o kıyıları çok severim. Zavallı Boğaziçi, kömür yığınlarının, tütün depolarının, fabrika ve gazhâne müsveddelerinin, birer maskara horoz edâsiyle üstünde eşindiği canım toprak, bütün sırrını bir türbe kadar dilsiz ifadesinde taşıyordu. Bir kurtarıcı bekleyen Boğazın karşısına, nihayet (Şirketi Hayriye) öyle icat kahramanlığiyle çıktı ki, Boğazın elde kalan son mânasını da öldürdü. Boğazı, lâternalı panayır meydanlarına çevirdi:

(Şirketi Hayriye)nin, vapurlardaki kaptan kulelerine, birer kübik zurna şeklinde oturttuğu hoparlörlü gramofonlar!…

Hiç unutmuyorum. Bir gece yorgun başımı, evimin biricik zenginliği, sessizlik kızağında kalafata çekmek için, geç vakit yatağa girmiştim. Daha uykumu avlayamadan bir cehennem gümbürtüsiyle yerimden fırladım. Sesler gitgide yükseliyordu. Zira vapur, Çengelköyünden Beylerbeyine doğru gittikçe yaklaşıyordu. Aman ne havalar! Güya Türkçe bir tango, peşinden “ben esmeri fındık ile beslerim”, “Ave Maria” vesaire…

Sabahın bu ismetli saatinde ve pekmezle rakıyı birbirine katarcasına, bu iğrenç terkip karşısında az kalsın kusacaktım. Böylece mahallebici dükkanından Belediye Reisliğine ve “Şirketi Hayriye” müdürlüğünden en yüksek idare makamına kadar, selim zevk denilen şeyin ne lâzım bir sermaye olduğunu bir kere daha anladım.

14 Şubat 1939

SUDA YÜZEN LÂTERNA

Önce “Zurnalı vapurlar” diye yazdım, şimdi de “Suda yüzen lâterna” diye çiziyorum.

Şu, Boğaziçinin meşhur “Şirket-i Hayriye” vapurlarındaki hoparlörlü gramofon zevksizliğinden bıktık artık!

Boğaziçi gibi, en aziz misafiri yalnızlık, en güzel sesi şırıltı, en mânalı rayihası yosun kokusu, en hususî çizgisi ahşap yalı endamından ibaret bir yerin estetiğine, hiç bu dev cüsseli kakafonya uyar mı? Bin hayat faciasına karşı, boğazdaki evinin huzur barikati arkasında dinlenmeye çalışan yorgun baş, kulağına gaz hunisiyle avaz avaz haykırıldığını duyuyor. Olur kabalık mı bu?

İnsan pencerelerden, kapılardan sızan bir piyano sesiyle, bir şarkı, bir radyo ahengiyle bazen mes’ut olur. Fakat Anadolu ve Rumeli kıyıları arasında, iki dağ duvarına sıkışmış yankı bombaları patlatan bu seyyar şamata da nedir?

Ayrıca, suda yüzen laternaların nağme silindirinden daha adi bir ses programı hayal edebilene aşk olsun! Kuşdili mamulatı Türkçe Tangolar mı istersiniz; İngilizce, Fransızca, Almanca, Rumca, sokak hıçkırıkları mı dilersiniz; kasap havasını mı Çardaşı mı, Mavi Tunayı mı, Karmenistayı mı tercih edersiniz, ne isterseniz?...

Sokaklara su yerine süprüntü sıkan müthiş bir arazöz marifetiyle, “Şirket-i hayriye” vapurlarının Kavaklardan Köprü başına kadar serdiği nâdide halı işte bu!

Suda yüzen lâternalar!

Ya ses kutunuzun düğmesini çevirin, yahut evimizi barkımızı dağıtıp huzur muhaceretine çıkalım!”

12 Haziran 1939

PAZAR GÜNÜ

Pazar günlerini sevmem, bayram günlerini sevmem, seyran günlerini sevmem.

Halkın, donanmış bir vapurun renk renk bayrakları gibi, umumî yerlerin direğine tırmandığı günler, benim için birer işkence çerçevesi... Böyle günlerde odunluk, kömürlük, sarnıç, yük gibi yerler gözüme cennet görünür. Böyle günlerde, kömürlükteki bir odun parçasıyle, yükdeki bir şiltenin eğlence ihtiyacından uzak çehresi, bana âdeta asîl bir şuur ifade eder.

Dün, Boğaziçindeki evimde, sabahın sekizinden akşamın sekizine kadar, üzerinde çalıştığım edebî bir tetkik eserini bir derece daha hazırladıktan sonra, birdenbire bir arkadaş baskınına uğradım. Mes'ut baskın!.

Arkadaşlar, 12 saatlik bir çalışma sonunda, içi kurşun doldurulmuş kadar ağırlaşan kafamı taşıyıp taşıyamayacağımı merak etmeden haykırdı:

–Haydi kalk, biraz dolaşalım!. Bütün köy halkı sokaklarda!.

Çıktık, sokağa çıktık; Beylerbeyi ile Çengelköyü arasındaki asfalt cilasının üstüne çıktık.

aAman Allahım, ne manzara! Bütün köy halkı değil; iyi, kötü, neş'eli, kederli, dürüst, yalancı kaç şahsiyeti varsa herkes o kadar kişiye iblâğ edilmiş olarak sokaklarda.

Küçücük demir çemberler yuvarlayan sekiz yaşında çocuklar, minicik kuka tesbihler çeviren seksenlik ihtiyarlar ve ikisinin arasında müthiş bir insanlık panayırı...

Şalvar, çarşaf, kısa pantalon, şort, manto, kilot pantalon, yeldirme, entari, uzun pantalon çorbası... Arayerde pijama hazretlerinin de rolü büyük...

Rezakî bey tipi erkeklerde bilhassa krem rengi, Pembe hanım örneği kadınlarda hususiyle al renk ufuklara hâkim. Herkesin elinde veya herhangi bir yerinde, mutlaka, şahsiyetini tamamlayan bir âlet.. Kiminde gümüş saplı baston, kiminde sarı gül, kiminde horoz şekeri, kiminde endamlı kırbaç, kiminde altın kordon, kiminde duman rengi gözlük, kiminde fotoğraf makinesi vesaire... Havlaya havlaya peşlerinden koşan (Bobi)ler, (Joli)ler, (Koks)lar da cabası...

Aman o bakışlar, süzülüşler, şarkı söyleyişler, somurtuşlar, söylenişler!.

Bu insan panayırında zevksizlik ve vakarsızlık, bazılarında müthiş bir mikyasta billûrlaşıyor, kabalaşıyordu. İğrenç iğrenç lâf atmalar, ahmak ahmak her dilden lügat paralamalar, kötü kötü sırnaşmalar, soğuk soğuk

nükte hamaratlığına yeltenmeler, tenhadaki aptal aptal esnemelere karşılık halk içinde yüzsüz yüzsüz sarmaş dolaş yürümeler, filân, falan...
Arkadaşlarla beraber, orta mektep çağında, âşıkdaşlık oyununa girişmiş tam dört çift saydık ki, hicapsız manzaraları, anne ve babadan, dahiliye ve maarif vekillerine kadar bütün salâhiyet şekillerini müdahaleye çağırıyordu.
Kısacası, dün kaza eseri olarak öyle bir pazar gezmesine çıktım ki, garip bir hayat parçasının renk, çizgi, ses ve kokusundan harikulade bir örnekle yüzleştim.

29 Temmuz 1940

BOĞAZIN “PAZAR OLA”SI

Boğazda yeni bir Pazar ola Hasan Bey türedi. Her gün gökyüzü ağarırken yola çıkıp gece yarısına kadar Vaniköyle Köprü arasında mekik dokuyan yeni bir Pazar ola Hasan Bey! Tıpkı Pazar ola Hasan Beyin, meşhur koca kafasını sallayıp sağa sola “pazar ola!” diye iltifat savurması gibi, Üsküdarla Vaniköy arasında ve adım başında aynı mânada bir ses çıkaran yeni bir Pazar ola Hasan Bey!

Bu da kim değil mi?

63 numaralı “Şirketi Hayriye” vapurunun ihtiyar kaptanı...

Neden olmuş, nerede başlamış, nasıl bu hale gelmiş bilmem, fakat Boğazın bütün çocukları bu kaptana aşık... 63 numarayı uzaktan görmüyorlar mı, hemen kıyılara koşuyorlar, koca bir küme kuruyorlar ve hep bir ağızdan bağırıyorlar:

Ya... ya... ya... şa... şa... şa !...

Tahsin kaptan bin yaşa !...

Kaptan, ancak krallara yapılacak bu merasimden sonra vapurun canavar düdüğünü çekiyor, çocukları müthiş sevindiren bir ses çıkarıyor. Eğer canavar düdüğü öttürülmezse çocuklar şöyle haykırıyor:

Ya... ya... ya... şa... şa... şa !...

Tahsin kaptan başaşa !...

Fakat ehlidil kaptan buna asla imkân bırakmıyor, her defa canavar düdüğünü öttürüyor ve bu hâl adım başında Vaniköyüne kadar sürüyor.

Hani bir zamanlar İstanbulda klarnetli macuncular dolaşırdı. 10 paralık macun alan çocuklara klarnetle bir hava çalarlardı. İşte bu ihtiyar kaptan baba da, kendisinden on paralık gurur macunu alan çocuğa vapurun canavar düdüğüyle bir hava çalıyor.

Her gün köyümden inerken ve köyüme giderken şahidi olduğum bu hadise karşısında düşünüyorum ki, şimdilik bizim memlekette, Pazar ola Hasan Bey tipine bürünmeden hakiki ve geniş şöhrete ermenin yolu yoktur.

21 Temmuz 1939

KALEM KUDRETİ

Dünkü yazım malûm... Boğazda canavar düdüğüyle çocuklara öpücük gönderen saffetli bir kaptan babanın, hiç de ayıp ve günah olmayan hareketinden bahsettim.Tesadüf bu ya, gazetemin basılışından tam 2 saat sonra Üsküdardan vapura binmeyeyim mi? Çocuklar her günkünden daha şevkli, daha ateşli, daha ümitli, yaygaralarını basmaya başladı. Şa şa şa, bin yaşa vesaire... Fakat hayret! Kaptanda ne ses, ne sada! Yanımdaki arkadaşla beraber bu işe şaşa kaldık. Sahili dolduran küme küme çocuk, Çengelköyüne kadar, yırtınırcasına, tepinircesine, çatlarcasına haykırdı. Kaptanda ne ses, ne sada! Nihayet yanımdaki arkadaş dayanamadı, belli etmeksizin meseleyi biletçiden tahkike gitti ve şu cevapla döndü:

–Çok garip! Biletçi diyor ki muharririn biri gazetede birşeyler yazmış; kaptan artık çocuklara cevap vermeyecek...

Bu küçücük hadise, beni ta derinden müteessir etti. Sahilden “kuzum kaptan, canım kaptan, cicim kaptan bir düdük öttür !” diye yalvaran çocukların öksüz haliyle, safdil bir oyalanıştan başka hiçbir suçu olmayan emektar kaptanın sükûtu, bana adeta acıklı göründü. Müsbet menfi hiçbir kıymet hükmü taşımamasına, eğlenceli bir tasvirden başka gaye gütmemesine dikkat ettiğim dünkü yazımın doğurduğu bu ani yasak, kalem kudreti bakımından beni memnun edeceğine mahçup etti. Ben o yazıyı kaptan baba sussun diye değil, her günkü acı tenkidlerimize rağmen devam eden bin münasebetsizlik arasında inadına daha çok bağırsın diye yazmıştım.

Allah Allah! Kalem gibi, dağ delmeye, kanal açmaya, can kurtarmaya memur mukaddes âlet, memleketimizde ve ana mevzuları karşısında tam bir tesirsizlik duvarına çarpsın da, sonra böyle entipüften bir işte muvaffakiyet kaydetsin! Olmaz olsun böyle muvaffakiyet!

Ahlak suçu, idrak suçu, terbiye suçu, irade suçu gösteririz, dünyaya vız gelir; mâna sahasında cinayet haberi, felaket haberi, habaset haberi, şeamet haberi veririz, tüy bile kıpırdamaz; minicik bir nükte yapalım deriz, lafımız jandarma kasaturası gibi keskinleşir. Gel de iftihar et!

Binbir rezalet yuvası işlerken, kuş yuvası bozar gibi, ihtiyar bir kaptanla masum çocuklar arasındaki oyunu dağıtmış olmaktan, kalem kudreti nâmına mahçup oldum. Devleri öldürmeye memur, 42’lik bir topla, bir serçe yavrusuna kıymışım gibi geldi bana...

22 Temmuz 1939

SON VAPUR

“Son” mefhumu bende bir garip düğümdür. Film biter bitmez perdede görünen “son” kelimesinden, romanın son yaprağındaki “bitti” klişesine kadar... Son öpüş, son gidiş, son adım, son mektup, son kuruş, son nefes... Vesaire.

Bunların içinde bir de son vapur var...

Son vapur, yani bir köy halkının 24 saatlik gün çerçevesi içinde son işlerini yapıp döndüğü vapur!

Bu mücerret başlangıçtan, bakın birdenbire ne müşahhas bir dâvaya çıkacağız!

Son vapurun biricik hikmeti, bizi bağladığı faaliyet merkezinin zaman ölçülerine tâbi olması, bizi bir iş yapmak üzere götürdüğü yerden işimiz bittikten sonra dönmeye mecbur bulunması değil midir?

Halbuki, zurnalı vapurlarıyle meşhur “Şirketihayriye”nin, köprüden her gece tam 12,15’te kalkan son vapuru, kısa bir zamandanberi 11,15’te kalkmaktadır.

Bundan büyük idare gafı tasavvur edebilene aşkolsun!

İnsan niçin son vapura kalır? Ya sinemaya, ya tiyatroya, yahut herhangi bir eğlence yerine gitmek için... Ahbap ziyaretleri vapur tarifesine uydurulabileceğine göre onlara yer vermiyorum.

Pekâlâ, bütün bu umumî yerlerin paydos saatleri 11,15’de köprü üstünde bulunmaya imkan bırakmadığına göre, mânası ne bu saatte vapur hareket ettirmenin?

Vapurunuz yoksa, kâr etmiyorsanız, işinize gelmiyorsa, haydi büsbütün kaldırın tarifeden diyelim bu vapuru! Fakat onu büsbütün tarifeden kaldırmayıp da 11,15 gibi kısır bir saatte yola çıkarmak, ya halkla alay etmek, yahut akılsızlık kutbunun son noktasına varmaktır. Hem kimsenin İstanbula ayak atmadığı bütün yaz mevsimince bu vapurlar köprüden 12,15’de kaldırıldılar da tam işe yarayacakları mevsimde bir saat evvele alındılar.

Emin olun ki, Boğaz’da oturan dostlarımın iane toplarcasına kapı kapı mazbata imzası peşinde gezdiklerini görmeseydim, hitap kabul etmeyen bu müesseseyi tenbih gayretine düşmezdim.

30 Ekim 1939

HAYIRSIZ ŞİRKET

Şu “Şirketihayriye”, eski bir tabirle “Şirketi şerriye”, külahında hâlâ Tanzimattan kalma hantal bir terkip taşıyan şu hayırsız müessese, acaba nasıl insafa, iz’ana, idrake getirilebilir? İlan ediyorum, bana bunu öğretebilenin minnettarı olacağım.

Evvelki akşam saat 7,15 vapuruyle köyüme gitmek üzere Köprüdeki Üsküdar iskelesine geldim. Saat 7’ yi 12 dakika geçiyor. Ne vapur, ne de sandal! Saat 7,20, 7,25! Ne vapur ne de sandal! Erzincan zelzelesinde başlarından çatıları uçmuş bir insan yığını halinde koca bir halk zümresi! Halk bağırır, halk söylenir, halk üşür, halk titrer, halk lânet okur; ne vapur, ne de sandal!.

Nihayet 12 dakika gecikmeyle vapur nefes nefese yetişti, bîçare halkı ceplerine doldurdu, ve kaplumbağa edâsıyle ezelî yoluna düzüldü.

Bir değil, yüz değil, bin değil, milyon değil! Haysiyetli meselelerle alışveriş niyetindeki kalemler, yani işini gücünü bırakıp da bu müessese gölgesiyle mi uğraşsın?.. Yaz gelir, derelere kaz gelir, derken zurnalı “Şirketihayriye” vapurlarından da insanın kusacağı gelir. Kış gelir, Beyoğlu sinemalarına hayat gelir, derken bu müessese gölgesine de, bütün yaz müddetince Köprüden 12,15 de kalkan vapurları 11,15 de kaldırmak gibi muvazenesizlik nöbetleri gelir. Küçük bir karayel eser, vapurların kalkacağı iskelelerde de beyaz yel eser.

Bu işe devletin el atması lazım! Başka hiç çare yok! Devletin el atıp Türkleştirdiği ve resmîleştirdiği müesseseler, bir anda çöplükten bağlık bahçeliğe nasıl geçti biliyoruz. Kıymet ve şahsiyet sahibi muhterem Vekil Çetinkaya takdir ederler ki, hedef sadece yabancı sermayesiyle bizi istismar eden Avrupalı şirketler değil, aynı zamanda bir asır geriden gelen bir takım hususi teşekküllerdir.

24 Şubat 1940

BOĞAZDA ZURNA SESİ

Hemen her mazereti ifadede rolü büyük olan bir nevi sıhhî sebep yüzünden, bir müddet için politika ve ideolocya yazıları yazmayacağım.

Sıhhatime her pırıltı gelişinde, sıhhatimin daimî müsaadesi nisbetinde bu mevzulara avdet etmeye çalışırım.

Zaten bu hususlarda ve gündelik gazete fıkrası çapında, kaydedilmesi lâzım gelen sözlerin çoğunu söylediğime kaniim.

Memleketin iç manzaralarına ve hususi memleket hadiselerinin tahammür şekillerine dönerken okuyucularımdan bir ricam var:

Son birkaç yazımdaki siyasî teşhis ve iddiaların unutulmaması, ve dediklerim çıkarsa, o gün ben Boğazın yeşil sularından da bahsetsem, okuyucularımın beni hatırlamaya çalışması...

Benim, Boğaziçinde oturduğumu bildiğinizi sanıyorum.

Eğer bana:

– Bu vakte kadar kaleminle temin edebildiğin ameli neticelerden bir örnek gösterebilir misin?.

Diye sorsanız, size bütün bir edebiyat imtiyazı ve kalem kudreti nâmına, yalnız Boğaziçinden zurna seslerini yok etmeye muvaffak olduğumu gösterebilirim.

Evet, geçen senelerde vapurlarına hoparlörler koyan, böylece, sükûtun büyük bestekârı Boğazı, Cinci meydanına çeviren “Şirketihayriye”yi hedef tutarak kaç yazı yazdığımı bilirsiniz.

Bu korkunç estetika suçu üzerinde Şirket bana hak vermiş olacak ki, vapurlarını sükuta davet etti.

Bu hususta “Şirketihayriye”ye ve anlayışlı idarecilerine teşekkür etmeyi vazife bilirim.

Fakat ben ve zevktaşlarım, bundan sevinirken, başımıza ne dert çıksa beğenirsiniz?.

Karadenizle İstanbul arasında işleyen ecnebi vapurlarının zurna fırtınasına tutulmayalım mı?.

Bir gündü. O gün Boğazdan geçen bir ecnebi vapuru, vatanî ve siyasî nutuklara benzer edâda, bin kişilik bir koro plâğını hoparlorüne taktı; Boğazı sanki kokmuş yumurta, potin eskisi, çöp yağmuruna tuttu.

Allahtan, yağmurun kesilmesini istemiş ve dileği yerine gelmiş bir niyaz sahibinin, doluya tutulması hâdisesi...

Dikkat ettim; bu vapurlar, Boğazdan her geçişlerinde, yatak odasına girmiş bir insanın serbestliği derecesinde kendilerini hür kabul ediyorlardı.

Belki bize derin bir zevk aşılamak için kulaklarımıza ulaştırdıkları bu müzikten zerre kadar hoşlanmadığımızı söylersek, acaba zurnalarını sustururlar mı?.

25 Temmuz 1940

YİNE ŞİRKETİ HAYRİYE

Şahsî alâkalarından büyük mikyasta zevk ve şeref duyduğum muhterem Molla Beye, yine müesseselerini şikayet vaziyetindeyim.

Ankara radyosunun türkçe bilmediği bedahettir. Fakat saat ayarları da yanlış olamaz ya.. Saatlerimizi radyoya göre ayar ediyor; ve "Şirketihayriye"nin elimize tutuşturduğu tarifelere göre de her sabah evimizden çıkıyoruz.

Vapur iskelesinde ne görelim? İskele saati 10 dakika farklı...

Çengelköyü iskelesinin saati ayrı, Beylerbeyininki ayrı, Köprününkü ayrı, belki de kaptanınki ayrı...

"Şirketihayriye" saatleri arasında bu ne ihtilâf! Eski Fransız parlâmentosunun âzası mı mübarek saatler?..

Muhterem Molla Bey!

Başta bendeniz Cennet kuşu olduğu halde, Boğaziçinde oturanlar "Fizan" sürgünleri midir? Bunların, geceleri sinema, tiyatro, İstanbulda dost ziyareti gibi hakları yok mu?.

Hangi vapurla evlerine dönsünler?..

Muhterem Molla Bey!

Şehir tiyatrosu yakında bir piyesimi oynayacak; ve bendeniz Cennetkıışu, kendi piyesimi görmekten âciz kalacağım.

Bu vaziyette "Şirketihayriye" Boğaziçini İstanbula bağladığı iddiasında bulunabilir mi?.

24 Aralık 1940

SON VAPUR FACİASI

Köprüden saat 12,15’de kalkan Boğaziçi vapuru... Son vapur...

Bu vapur her gece yarısında Boğaziçine harap ve perişan bir insanlık nakletmeye memurdur. Körkütük sarhoşlardan ibaret bir insanlık demeti...

Bu demetin içine, sadece bir iş, bir ziyaret veya tertemiz bir eğlence vesilesiyle İstanbul tarafında kalmış bulunanların da katıldığı oluyor. Fakat bunlar o kadar az ki, bir ısırgan kalabalığı içinde tesadüfi birkaç papatya...

Sarhoşlar boylu boyunca kanapelere uzanıyor; ve ihtiyar kadınlara, genç kızlara karşı, oturuş edeplerinin en korkuncu içinde midelerinin ve ruhlarının bütün muzahrafatını döküyor. Nâralar, kahkahalar, küfürler, iğrenç iğrenç lâf atmalar vesaire...

Hangi vesileyle İstanbul tarafında kalmış olursanız olunuz, bu vapurla evinize dönmeye mahkûm olmak öyle korkunç bir çile ki, size sokakta kalmayı tercih ettirecektir. Bir gün, zevk ve terbiye sahibi bir arkadaşım bana dedi ki:

–Son vapurla dönmeye mecbur olduğum zamanlar, on, yirmi lira sarfedip otelde kalmayı tercih ediyorum!

Facianın yegâne rejisörü, her akşam, amma mutlaka her akşam bu vapurla evine giden ve yolda sazını tıngırdatarak:

–Hafızı kollayalım!

İhtarıyle halktan bahşiş toplayan bir çalgıcıdır. Bu adam vapurda, her akşam mutlaka bir kavga vesilesidir; ya şuna buna çatar, ya kendisine çattırır; vatan millet edebiyatı yapar, vaktiyle muhterem bir öğretmen olduğunu, şimdi düştüğünü söyler, şuna buna binbir inkisarda, bedduada bulunur, bütün sarhoşları çileden çıkarır, avurtlarının bütün şişme kabiliyetiyle bağırır, çağırır ve nihayet Üsküdara çıkar; kaybolur, gider.

Her akşam saat 12,15’de Köprüden kalkan Boğaziçi vapurunun çerçevelediği içtimaî sefalet levhasını bir parçacık olsun ıslah etmenin; ve bazı iş ve hak sahiplerini bu vapurdan istifade ettirmenin biricik çaresi bu adamı bir şekilde çalgıcılıktan men etmektir. Zabıtanın vazifesi değil mi bu zaten!..

30 Nisan 1943

YENİCAMİ

Etrafı açılan Yenicaminin güzelliği ve şehre kazandırdığı mâna! Mâlum hikaye... Yazan yazana, konuşan konuşana... Bir de ben söyleyeyim ve yapılması gereken işi bildireyim:

Köprüden Eminönüne doğru her yürüyüşümde, rüyasını gördüğüm Türkiye, buzlu bir cam arkasından gerçekleşmeye başlarcasına zevk duyuyorum. O senfonik mimari, dört bucağı pislik ve âdilikle örüldüğü gündenberi yok, onlardan temizlendiği andanberi var olduğunu sanki avaz avaz haykırıyor.

Biz sanıyoruz ki, bir cevherin cevher oluşu, yalnız şahsına ait bir varolma işi...

Hayır! Cevherin olması için evvela hakikaten cevher olması, sonra alıcısını, satıcısını ve yontucusunu doğurması lâzım... Müşterinin almadığı ve kuyumcunun inanmadığı taş isterse cevher olsun... Her işde, her maddede, her mevzuda aynı şey...

İktidar mevkiine geçmek liyakatinde adam, fakat geçmiyor veya geçirilmiyor. Harikulâde fikir, fakat söylenmiyor veya dinlenmiyor. Müthiş vesika, fakat gösterilmiyor veya istenmiyor. Yenicaminin yakın mazideki kardeşleri olan bu bedbahtlar dertlerine yansın!

Hakkını ödemedikçe ne mâlik olduğunuz şey vardır, ne de kendi kendisine mâlik olan şey... Yenicami etrafında tuğlalaşmış kötülük baldıranlarını söküp atan fikir kazması tek başına ispata yeter ki madde plânında Türkiyenin ihtiyacı iki:

1-Kötüyü imha...

2-Güzeli inşa...

Bizi bekleyen en büyük iş kötüyü imhadan başka bir şey değil... Buna rağmen güzeli inşa fikri billurlaşmadan kötüyü imha diye ne bir fikir, ne de bir ameliye makbul olabilir. Davayı fazla kökleştirmeye kalkışmayalım da müşahhas teklifimizi söyleyelim:

Kendisini ve şehri meydana çıkaran Yenicaminin şimdilik baş derdi, o canım kemer ve kemer üstündeki hünkâr dairesi tarafından da temizlenmeye muhtaç olduğu... Hünkâr dairesine bitişik Osmanlı bankasından itibaren tramvay yoluna kadar devam eden molozlar adasının silinip süpürülmesi lazım... Kaça çıkar, nasıl olur, anladığım iş değil... Kaça çıkarsa çıkar, nasıl olursa olur, bu lazım... Ta ki, Sirkeci tarafından bakan

göz, Yenicamii o istikametten de kurtulmuş görsün ve bilhassa kemer ve kemerin üstündeki harikulade bina istiklâl marşını çalsın.

26 Mayıs 1939

DURAN SAATLER

Yenicamiinin, İş Bankası tarafına bakan cephesi malûm… Bu cephe kenarında, küçük bir taş kulübenin tepesinde iki tane kocaman saat vardır. Sirkeci veya Asmaaltı cihetinden gelen, köprüden Beyazıda doğru çıkan, Sultanhamamından Galata istikametinde yürüyen herkes bu saatlerin önünden geçer, onlara bakar, vaktini öğrenir, saatini ayar eder. Adetâ bu yer İstanbulun Romasıdır. Her yol Romaya çıkmaz mı?

Bu saatlerin baktığı sahada bellibaşlı bir halk zümresi kaynaşmaz. Orada bütün meslekleri, sınıfları ve tipleriyle koca bir şehir kümelenmiştir. Talebe, avukat, memur, tüccar, asker, esnaf, muharrir, dilenci, polis, yankesici, hep oradan geçmeye mecburdur. Bunlardan her biri vaktini bilmek ister.

Zamanın dışında ne var?

Ne mi var? Yenicamiinin saatleri! Bu iki saat günlerdenberi ölü… Biri tam 12 ye 3 kala, öbürü de 1 i 5 geçe durmuş. Eyvah! Artık ne ada vapuruna, ne Üniversiteye, ne gazeteye, ne mağazaya, ne de daireye yetişmek sevdasına düşenler yürüyüşlerini kıvama sokabilecek.

Bir insan öldüğü vakit nasıl gömülüyorsa, bir saat de durunca onu gözönünden kaldırmak lazım.. Zira ölüye rağmen hayat ve saate rağmen zaman yürümektedir.

Yenicamiiden her geçişimde, bu iki ölü saate baktıkça fena oluyorum. Onlar sanki bana zamanın, yurdumuzda kokmaya terkedildiğini ihtar ediyor.

19 Şubat 1939

İSTİKLÂL CADDESİ

Geçen kıştanberi yolum hiç İstiklâl caddesinden geçmedi.

“Geçen Kıştanberi” ölçüsünü azımsamayınız!.

Geçen kıştanberi herşey tanınmaz halde...

Geçen kıştanberi fiatlar, yağ tulumuna düşmüş pire gibi bir dev cüssesi kazanırken, semtler, muhitler, çehreler ve seciyeler de, her harp devresindeki tabiî görünüşlere uygun, cemiyetin ruhî tazyikini binbir tezad içinde kaydedici tezahür inkişafları elde etmiş...

Bu arada İstiklâl caddesi, eski tâbiriyle “Cadde-i Kebir”, sanki altın dişlerini söktüğü ölünün çıplak cesedi karşısında rakı içen misilsiz bir Nebbaş cesaret ve kayıtsızlığı ile, günün faciasını tam tersinden canlandırıcı bir zümrenin haşrüneşrini çerçeveliyor..

Evet, geçen kıştanberi yolumu hiç uğratmadığım İstiklâl caddesinden geçen akşam nasılsa geçtim.

Âciz omuzlarımı çökerten cemiyet davaları altında, Beylerbeyindeki, aylığı 16 liradan ibaret barakamda nefsime bütün bir sene zarfında teklif edebildiğim tek eğlence, bir akşam Beyoğluna geçip bir filim seyretmekten ibaret oldu.

Gittim ve gördüm:

Baştanbaşa cadde, herbiri bin midenin hakkını tıkınmış midelerin, sadece bağırsak isyanıyle dışarıya vurulmuş ifrazlarını taşırıyor...

İki liraya çıkan pirince karşılık, yarım liraya düşen hususi nailiyet fiatlarına, sinema, lokanta, meyhane kapılarında tecelli levhaları... Bir muhtekir çırağının, bir vurguncu yamağının, bir istifçi dalkavuğunun kolunda, bir akşam evvelki yoksulluk masasından birdenbire bol mezeli rakı masasına düşüvermiş, kenar mahalle tipi saf ve şaşkın nâzeninler...

Adım başında şamata, öğürtü, alaturka heyhey, alafranga hayhay...

Adım başında, pırıl pırıl camekânların, (Stratosfer) yüksekliğine ithaf edilmiş fiat cümbüşleri...

Ve gerilerde, gerilerde, sırtına gecenin yorganını sımsıkı çekmiş İstanbul, hakiki İstanbul...

İstiklâl caddesi, binbir tezad tesiri altında bir şehrin, bir cephesi ve bir zümresiyle âdeta hayâsızlık adına İstiklâl ilân ettiği yerdir!..

25 Ekim 1942

EFSANE MİSALİ

Büyükada, Adalar içinde imtiyazlısı.. Malûm ya, Adaların Fransızca ismi “Prens adaları”; Büyükada da adaların şehzadesi, onu bir kalem geçelim!..

Fakat bu mağrur şehzadenin lalası mevkiindeki üç adacık, Kınalı, Burgaz ve Heybeli; içilecek sudan mahrum olduğu kadar yıkanılacak sudan da mahrum...

Büyükada müstesna; bu üç adaya yıkanılacak su, Liman İdaresinin hususî vapurlarıyle gelir ve metreküp hesabıyle satılır.

Dün bir dostum bana, bu üç adada bu hesapla satın alınan suyun fiatını söyleyince, az kaldı, küçük dilimi yutacak oldum:

Metreküpü 183 kuruş...

Hem de içilecek su değil efendim, ele veya başa dökülecek su...

Demek ki, yemeklerden evvel veya sonra bir el yıkamak, sabun vesaire hariç, aşağı yukarı 10, suyu ısıtmadan yapılacak bir duş, 2 metreküp hesabıyle 366 kuruş...

Bu ne hâl yahu?

Arkadaşım hayretimi görünce ilâve etti:

– İşin daha garip bir tarafı var. Bu su, Kınalıadadan başlayarak 122 kuruşa satılıyor. Heybeliye gelinceye kadar zaman farkı olarak % 50 yükseliyor ve 183 kuruşa satılmaya başlıyor!

Hayretim birkaç misli arttı.

Düşündüm;

Heybeliadada basit bir çamaşır yıkatmak, bu masrafın esasî sermayesi olan sabun, çivit, soda, çamaşırcı gibi unsurlar dışında, yalnız su masrafı olarak 10 lirayı geçiyordu.

Artık düşünün, düşünebildiğiniz kadar... Tahta silmek, bahçe, hattâ saksı sulamak, ölü yıkamak, hattâ yemiş veya diş yıkamak kaça?

Tekrar düşündüm:

Biz bir efsane âleminde miyiz; ve evlerimizde, hergün teneffüs ettiğimiz havanın kaç metreküp olduğunu gösteren saatler olmadığı için Allaha şükür vaziyetinde miyiz?

20 Ağustos 1943

GÖZ VE EDEP

Gözler, vapurların alt kamaralarındaki yuvarlak camlara vuran deniz suyu gibi çakır... Süzülmüş bal gibi elâ... Çivit gibi mavi... Siyah kehribar gibi kara... Bu gözlerden biriyle bakar.... Onu, gümüş mecidiye büyüklüğünde açar ve karşısındakine diker, zavallı karşısındaki.... Öfkelenir, sinirlenir, ezilir, büzülür, fakat ağzını açıp da bir şey söyleyemez. Ne desin yâni? Ne dese cevabı hazırdır:

– Göze yasak mı var?

Yanından bir kadın geçerken, teftiş gören asker gibi, başiyle 180 derecelik bir daire çizer ve kadının topuklarından saçlarına kadar, gözlerini sokmadığı nokta bırakmaz. Zavallı kadın... Eğer bu hâlden ürperecek kadar nadirleşen soydansa, ne yapsın yâni?.. Dönüp te bu küstaha iki tokat mı atsın?

Göze yasak olur mu hiç?

Evinize misafir gelir; kâğıt duvarlardaki tahtakurusu yuvalarının müphem lekelerine kadar gözüyle her deliğe girer.

Hülâsa bakar; her şeye hiçbir mânevî yasak tanımadan bakar, bakar oğlu bakar. Bilmem hangi makama geçerseniz yüzünüze, bir türlü, hapishaneye tıkılmak üzere takip edilirseniz, başka bir türlü bakar. Hele mümkün olsa da birini ameliyat masasında , teneşirde, idam sehpasında seyredebilse...

Hey aynı mazeret: Göze yasak olmaz!

Halbuki zâhirde müeyyidesiz görünmesine rağmen, en büyük, en ince, en güzel yasak budur: Göz yasağı!..

Geçmişten kalma bir sözdür ki, «Eğer hayâ etmezsen dilediğini yapmakta serbestsin!»

Göz yasağını ve ona bağlı edep ve hayâ duygusunu anlayabilmek, derin bir terbiye ve irfan işidir...

11 Haziran 1952

HİZMETÇİ SALTANATI

Hizmetçi idarehanesine gidiyorsunuz. Hizmetçi başına ayda iki buçuk lira tavassut hakkı almaktan ve bu tavassut haklarını mümkün olduğu kadar sık bir “devr-i dâim” içinde cebe indirmekten başka gayesi olmayan idarehane sahibi yahudi cadaloz, paslı dişleriyle bir hayli gülüyor, lâf ediyor, sonra ellerini birbirine çarparak korkunç geçit resminin perdesini kaldırıyor:

Sefil ve pişkin edâlı, yırtık ve hayâsız ruhlu, kaatil ve canavar suratlı hizmet isteklilerinin muhteşem resmî geçidi... Bunlardan herhangi biri, herhangi bir işe, bir himayeye, bir eve, bir ocağa, bir intisaba muhtaç değil; bütün ev sahipleri teker teker bunların yüzü suyu hürmetine yaşıyormuşcasına, hizmetçilerin lûtuflarına, inayetlerine, merhametlerine muhtaç... Yılışık yılışık soruyorlar:

–Kaç para verebilirsin?

–Evin kaloriferli mi, yerler parke mi?

–Çocuğun var mı, karının huyu nasıl?

–Mutfak, çamaşır, sokak işleri dışında ayda 25 liraya bir tecrübe edebiliriz!

–Boğaziçi mi, Allah göstermesin! Kışın Beyoğluna inmeyecek misiniz, olmaz, olmaz!!

İçlerinden bir tanesini, bin dereden su getirerek iknâ ettikten sonra, idarehane sahibine mahut tavassut hakkını ödüyor, Sultanı yanınıza alıyor, Boğaziçi vapuruna biniyorsunuz. Hizmetçinize birinci mevki bir bilet almışsınızdır; bileti eline veriyor, ayrı bir yerde oturmasını rica ediyorsunuz. Karşınıza kuruluyor, dakikalarca sizi süzüyor, süzüyor, sonra kalkıyor, yanıbaşınızda vapurdan çıkıyor, kırk yıllık dostunuz gibi sizi omuz başınızdan takip ederek eve giriyor. Üç dakika sonra, evde biraz ciddiyet manzarası bulur bulmaz hizmetçi Sultanın fermanı:

— Kendinize başka bir adam bulun! Ben bu evde oturamam!

Verdiğiniz tavassut hakkı uçtu; yahudi cadaloz aynı numarayı bir başkasına yapmak ve yaptırmak üzere, yırtık ruhlu sermayesine yine kavuştu; ve siz bir köşede, karınızla karşı karşıya, donakaldınız!

Bütün ev sahiplerini, nefslerine temin edemedikleri menfaat ve emniyet şartlarını hizmetçilerine temin etmelerine mukabil, burunları halkalı köleler gibi kullanan bir hizmetçi saltanatı çekmekteyiz. Halbuki bir cemiyet manzumesinde herkesin yerli yerini bulması ve her iş kıymetinin hakiki bir

ölçüye tâbi olması için arz ve talep ihtiyaçları arasında basit bir nisbet ve muvazene kurmak yeter...

İstanbul Belediyesi, anlayış ve teşkilât yokluğunda en yaman vurgunculuklardan biri haline gelen bu dâvanın ne nispette muhatabı olduğunu kabul edecek midir?

12 Eylül 1941

SİSTEM MESELESİ

Galatada, başı miğferli, vazife üzerinde bir polis memuruna sordum:

–Affedersiniz efendim! Buralarda (Sen Benua) isimli bir mektep varmış, Fransız Lisesi... Acaba nerede, biliyor musunuz?

Polis memuru, verdiğim mektep ismini birkaç kere heceledikten sonra cevap verdi:

–Elli adım ileride bir arkadaşım var, o bilir.

Elli adım yerine, beş yüz adım ileride bir başka polis memurundan aldığım cevap:

–Bilmiyorum kardeşim, ben bu mıntakaya yeni geldim. Bir başka memura sorsanız...

Başka memurun cevabı:

–Buralarda bu isimli bir mektep duymadım.

Vapura koşuyormuş gibi hızlı hızlı yürüyen dördüncü polis memuru da, elleriyle garip işaretler yaparak, cevap vermeye vakti olmadığını anlattı.

Rastgele bir mağazaya girdim. Mağazanın ekalliyetlerden birine mensup sahibi, büyük bir alâka, hizmet zevki ve bilgi sermayesiyle, sorduğum adresi, bana elimle koymuş gibi buldurtacak surette izah etti.

Yolda giderken gözümün önünden 1925 yılının Paris'i geçti. O tarihte Paris'de tahsilde bulunuyordum. Birgün, bana İstanbuldan verilmiş, müphem ve çetrefil bir adresi bir polis memuruna sormuştum. Memur, ben lâfımı bitirinceye kadar, eli kasketinde, selâm vaziyetinde beni dinlemiş ve meselâ "Edirnekapısında Baldıran sokağı" tarzındaki bu kaybolmuş noktayı hemen tarif edemediği için müteessir olmuş, kendi kendisine hayretler etmiş, benim çekilmek arzuma katiyen razı olmamış, cebinden memurlara mahsus bir Paris rehberi çıkararak "Edirnekapısında Baldıran sokağında yeşil çizmeli Agâh efendi"yi bulmanın çaresini göstermiş ve arkamdan bir kaç kere seslenmişti:

–Affedersiniz efendim, rehbere müracaat mecburiyetinde kaldığım için affedersiniz!

Kusur, birçok mükemmeliyet ve fedakârlık temsil eden Türk polis memurlarının şahsında değildir. Polisin, her bakımdan muhafazasına memur olduğu şehirde, herşeyden evvel, esaslı bir mekân ve içtimaî hizmet şuuruna malik ol-ması,belli başlı âlet ve telkinlerle elde edilecek bir öğretim işidir.

20 Ekim 1941

TRAMVAY

Tramvay sahanlığının basamak demirlerine asılmış bir salkım çocuk... Bir mıknatısiyet kutbu üzerinde demir kırıntıları gibi, üstüste yapışmış insancıklar... Sefil, zayıf, kuru, yalınayak, başı kabak serseri örnekleri içinde, kasketli mektep talebeleri, hallice çocukIar da var. Fatih'ten Harbiyeye kadar bu çocuklardan yüzlercesini sayabilirsiniz.

Hey Allahım! Bu çocukların sahibi kim, hangi anne, hangi baba, hangi ev, hangi mektep, hangi polis, hangi memleket, hangi cemiyet?..

Korkunç!!!

Demek bütün bir sahipsizlik ve başıboşluk teşhisini elde etmeye bir tramvay arabasının daracık çerçevesi kâfi geliyor.

Tramvay arabasının mahşerî dağarcığında, ciğerlerinin hava payını bile kaybetmiş insanlar arasında, ayak üzeri inleyen, ihtiyar ve hasta kadınlar, sütbeyaz sakallı, iki büklüm erkekler...

Elde edilmesi piyango ikramiyesi kadar çetinlik ifade eden oturma yerlerinde hep genç, hep dinç, pazılarına mağrur bir yeni nesil zümresi...

Haşmetli koltuğuna yerleşmiş, film ilânlarını seyreden kaytan bıyıklı gencin yanıbaşında bir fısıltı:

–Ben elli dört yaşındayım. Gençliğimizde bizim nesle bir takım ahlâk zaafları, büyüklere saygısızlık suçları isnat edilirdi. Neslimin hiçbir genç adamını görmedim ki, hiç olmazsa züppelik icabı, Beyoğlu tramvaylarında bir (Matmazel) veya (kokona)ya yerini vermesin. Şu hale bak azizim! Baştanbaşa koltuklara yerleşmiş genç neslin anneleri, babaları ayakta kıvranıyor da. bir tanesi olsun yerini vermeyi düşünmüyor.

Korkunç!!!

Demek bütün bir ahlâk ve terbiye dâvasının teşhisini elde etmeye bir tramvay arabasının daracık çerçevesi kâfi geliyor.

21 Ekim 1941

İSTANBUL'UN FETHİ

Bugün, en büyük fatihlik hamlemizin 490'ıncı yılıdır. 10 sene sonra 500'üncü yılı olacak.

6 asırlık bir zaman kadrosu içinde en büyük fatihlik hamlemizi canlandıran hareket, bundan 490 sene evvel İstanbulun fethi şeklinde billurlaştı.

İstanbulun fethi Doğu'dan gelip Doğu ruhunu Batı toprakları üzerinde hâkim kılmak dâvasında bir milletin, bütün zaman ve bütün mekân plânına hâkim bir kudret ve şahsiyetle atılma ve yayılma hamlesidir. İstanbul bu hamlenin, maddî ve manevî sevki bakımından köprü başı noktasıydı ve işte bundan 490 sene evvel bu köprü başı noktası tutulabilmişti. Öyle bir köprü başı noktası ki, Doğu medeniyetinin ruhu olan Peygamber, onu fethedecek kahramanı, madde plânının en büyük bayraktarı olarak göstermiş ve övmüştü.

Fatih Sultan Mehmet kendisinden sekiz buçuk asır evvel müjdelenen bu bayraktarlığa erdi; ve Doğu âleminin tam bir medeniyet ve şahsiyet zaferi halinde, bayrağını Ayasofyaya dikti.

Fakat İstanbulun fethiyle beraber ağır uykusundan uyanmaya başlayan ve "Yeniden doğuş" ismi altında muazzam bir ruh ve kafa hareketine girişen Batı dünyası, o gün bugün, medeniyet ve şahsiyet hamlemizi her an biraz daha körleştirdi; ve daha dünkü İstiklâl Savaşımıza gelinceye kadar bizi ölüm uçurumunun ta yanına çekti; ve yüz seneden beri; bizi, kendisini sadece dış plânda kopya etmeye mecbur kalmak gibi bir ruh tâbiliğine uğrattı.

İstiklâl Savaşımızın neticesiyle biz, kendimizi mekân çerçevesinde kurtarmış bulunuyoruz. 490 sene evvelki medeniyet ve şahsiyet hamlemizi anarken, onu bu defa sade mekân plânında değil, zaman plânında da, yâni ruh ve kafa âleminde de daha ileriye, daha gerçeğe ve şahsîliğe gütür-meye mecbur olduğumuzu şuurlandırmalıyız!

Biricik dâvamız budur!

29 Mayıs 1943

HÂLÂ KURTULAMAMAK

Şu kadar yıl evvel İstanbul kurtulmuş.

Neden?

Dışarıdan gelen düşmanlardan...

Dolayısıyle bayrak, rozet, marş, geçit resmi, donanma, fener alayı, kalabalık, 8 sütun üzerine serlevha, fıkra, makale, nutuk vesaire...

İstanbul gibi Türkiyenin baş ve yürek şehirlerinden bir tanesinin şu kadar yıl evvelki kurtuluşu ve Türke aidiyeti o kadar tabiî ki, beş on yılda bir hatırlanması doğru bu hâdiseyi her sene kutlamak, bence, her sabah uyanan bir adamın kafasını ve yüreğini yerinde bulduğu için bayram yapması gibi bir şey...

İstanbulun ve daha nice yerin Türke aidiyeti bence bir mütearife kadar tabiî ve bir mütearife kadar nümayişten müstağni...

Bu itibarla ve bu münasebetle ben, yeni çağın başındanberi Türkün elinde bulunan ve en ileri çağın en ileri kademesine kadar Türkün elinde kalacak olan İstanbulun, dış illetlerden olduğu kadar, bazı iç hastalıklardan da kurtulması şuuruna zemin açmak istiyorum.

Evet, ben, bayrak, rozet, marş, geçit resmi, donanma, fener alayı, kalabalık, 8 sütun üzerine serlevha, fıkra, makale, nutuk vesaire kıyameti içinde, maziye doğru beş ve istikbâle doğru namütenahi asırlık bir İstanbullu sıfatıyle düşünüyorum ki, İstanbul hâlâ, artık bir kağnı kadar modası geçmiş tramvaydan, birdirbir oyunu otobüsten, arnavut kaldırımı ve parke kaldırımdan, pis, dar ve dolambaçlı sokaktan, kübik, zevksiz ve iğrenç inşadan, mahzun, mecalsiz ve iki büklüm ahşap binadan, en güzel yerlerini istilâ etmiş fabrika, depo ve antrepo molozundan, harikulâde bir zevk ve şahsiyetin mümessili âbidelerinin yüzünü örten perde, küf ve pastan ve tabiatın en güzel tecellisi içinde en bakımsız şehir bilmecesinin saltanatından hâlâ kurtulamamıştır.

6 Ekim 1941

BİR CEMİYETİN TARİFİ

Trende dikkat ediyorum; yolcular tarafından yapılması mümkün bazı hareketlere karşı şu ihtar levhaları:

– «Vagonların içine tükürmeyiniz!»

–«Pijama ve gecelikle dışarıda dolaşmayınız!»

Ve ancak tek kişinin girmesine mahsus hücrelerde şu levha:

–«Burasını pis görmek istemiyorsanız pis bırakmayınız!»

Vapurda dikkat ediyorum:

–«Kamaralarda uyumayınız!»

Tiyatroda dikkat ediyorum:

–«Temsil esnasında fındık fıstık yemeyiniz!»

Sokakta dikkat ediyorum:

–«Eşekler abdesthanesinde abdest bozmayınız!»

–«Yerlere süprüntü atmayınız!»

Mağazada dikkat ediyorum:

–«Veresiye alışveriş teklifinde bulunmayınız!»

Herbiri ayrı ayrı, son derece tabiî bir ihtar gibi görünen bu işaretlerin topyekûn ifadelendirdiği, topyekûn hareket tarzını çerçevelediği tip kalabalığını düşünelim:

Vagonların içine tüküren, dışarıda pijama ve gecelikle dolaşan, pis görmek istemediği hücreleri pis bırakan, vapur kamaralarında uyuyan, tiyatroda fındık fıstık yiyen, eşekler abdesthanesinde abdest bozan, kaldırımlara süprüntü atan, veresiye alış-veriş teklifinde bulunan bazı insanlar..

Demek ki, bu cemiyete mensup bir kısım insanların en iyi tarifi trenlere, vapurlara, tiyatrolara, sokaklara ve mağazalara astığımız ihtar levhalarında...

29 Nisan 1943

ASFALT

Bir cins ismi değil, meşhur bir hâs isim... Bağdat caddesinin, Çiftehavuzlardan Suadiyeye kadar uzanan kısmı... Güya Bağdada kadar giden bu cadde, hakikatte Kadıköyünden başlar; ve kendince en parlak ihtişama Çiftehavuzlarla Caddebostan arasında kavuştuktan sonra, Suadiyede biter. Bu caddenin ismi sadece Asfalt...

Bu civarda oturanlar şöyle konuşur:

– Nerede oturuyorsunuz?

– Biz mi? Asfaltta, Asfaltın üzerinde!..

Veya:

– Eviniz Asfalta yakın mı?

– Pek yakın, kırk elli adım kadar!..

Yahut da:

– Yazık ki, bu sene Asfalt üzerinde bir ev bulamadık!..

– Canım, ne olacak; birkaç dakika içinde Asfalta çıkabildikten sonra!..

Bu yaz, bazı sebepler yüzünden Asfaltın üzerine taşındığım için asıl acınmaya muhtaç olan benim. Zira Boğaziçinin, soluk elbiseli, soluk benizli, düşünceli ve mütevazı insanlarıyle yalılarını ve şıpırtılı denizini bırakıp bu tenekeden şatafat âlemine düşmek için insanda ancak asfalt yolların ziftine benzer bir zevk olmak lâzım... Gerçekten bizim hâs isim halindeki asfaltımızın çerçevelediği dünya, Kadıköyü vapurlarının “Lüküs!!!” kamaralarından, insan sardalyası tramvaylarına ve Asfalt üzerindeki binbir tükürüklerinden, yine Asfalt üzerindeki binbir çeşit tavır, edâ, kılık ve cümbüşe kadar apayrı bir dünya... Bu dünyada, çam ağaçlarının ıtırlı nefesleriyle, havanın şurup gibi tadından ve artık pek seyrek eski konakların zarif endamından başka herşey misilsiz bir galizlik örneğidir.

Fransızların, münevverler münevveri diye isimlendirdiği büyük bir Fransız mütefekkiri, gurur için şöyle demişti:

–«Gurur ancak patriklere, mahkeme mübaşirlerine, nâzırlara ve zamane münekkidine yaraşır!..»

Evet, bizim yeni mekânımız Asfalt da, zamanenin, iktisadî, içtimaî, fikrî, ruhî, bilhassa ahlâkî sahada ne güzel sergisi...

Zamane, bütün faciası, muhteşem sefaleti, kolay açıkgözlüğü, çaçaron cahilliği, iddiacı zevksizliği ve kaba “Nefs-i emmâre”siyle Asfaltta kol geziyor!..

24 Mayıs 1943

KONTROL MEMURU

Suadiye tramvayları insan sardalyasıdır. Ne fıçılardaki balıklar, ne kutulardaki incirler, ne de yayıklardaki yağlar, Suadiye tramvaylarındaki insanlar kadar üzerlerinde tazyik hissetmiştir. Kalabalık bu tramvaylarda insanı yoğurmakta, korkunç bir teşrih ameliyesi üzerinde çalışmaktadır. Biz bu failin ismine nezaketen kalabalık dedik; siz kalabalığı da insanların temsil ettiğini unutmayın!

Suadiye tramvayları, yüzleri gelincik renginde mektep çocukları, son derece kayıtsız ve habersiz görünen gençler, neye uğradığını şaşırmış ihtiyarlarla ağız ağıza dolu, geçerken, birden bir düdük sesiyle duruveriyor; kapılar açılıyor ve eski Çar Rusyasının candarma çavuşu kılıklı bir zât içeriye dalıyor; bir toplu iğneye bile yer olmayan bu sardalye kutusunu yumruklayarak kendisine bir mekân arıyor ve heybet içinde haykırıyor;

– Kontrol, baylar, biletleri görelim!..

Şimâl memleketlerinde, tramvaylarda biletçiye bile yer olmadığını söylerler. Bu memleketlerde ahlâk ve terbiye o derecedeymiş ki, herkes tramvay arabalarındaki bir kutuya parasını atar ve içtimaî ruh en küçük hileye olsun izin vermezmiş!..

Hayâlden uzak olduğumuz için o memleketlerle aramızda, şimdilik, hurma ağacı ile fok balığı arasındaki tezadın yaşadığını bilmeyenlerden değiliz. Onun içindir ki kendi tramvaylarımızda, değil biletçiye, adam başına bir kontrol memuruna dahi ihtiyaç olduğunu tasdik ederiz.

İyi amma, Suadiye tramvaylarının tam bir ana baba günü ifade eden mahşerî manzarası içinde kontrol memurlarının son derece, mânasız ve yersiz kaçtığını da söylemekten çekinmeyelim. Eğer müessese ve kontrol memuru kendisine iş arıyorsa, başlangıçta halkın bu tramvaylara taksimi, ve her şahsa bir nefes payı tevzii işi üzerinde faaliyet göstersin...

Yoksa bu tramvaylarda kontrol memurunun hali, Çırçır yangını mahallesinde Kızılay çiçeği dağıtan veya Erzincanda, zelzele olurken ekmek karnelerini gözden geçiren bir memur manzarasından kurtulamıyor.,.

25 Mayıs 1943

ZEVK VE ŞAHSİYET

Arada bir, yorgun başımı dinlendirmek üzere Suadiye taraflarında tek başıma gezmeye çıkıyorum.

O inzivâ gezgini ki, kafası, ölüleri, yaralıları, gâlipleri ve mağlûpları ile her ân bir muharebe sahnesi halindedir; Suadiye taraflarında sapacağı ve içinden hiç çıkmayacağı bir keçi yolu bulamaz. Yol bu taraflarda bir tanedir; ismi de "Asfalt"tır. Dünyanın en gülünç yolu olarak iki tarafından tramvay geçen ve ortasında şerit gibi incecik bir geçit uzanan bu cadde asrîleştikçe zevk ve şahsiyet kökünü kurutan bir cemiyet parçasının işportası olmuştur.

Yağlı derinin lekeli humma kahramanlarını üretmesi gibi, sırtında binbir bisiklet üreten ve kadınlı erkekIi bütün yolcularını Amerikan filmlerinden kopye edilmiş hışır bir kılık ve edâ üslûbu içinde çerçeveleyen "Asfalt", bilhassa iki yanına serpilmiş inşalar bakımından sonradan görme şımarık ve iddiacı kübika kümeslerinin göklere buram buram yükselttiği bir galizlik dumanı altındadır. Bu galizliğin en korkunç tezahürü de sözüm ona "Villa" denilen kümeslerin ismini altına yazan deliler gibi, tepesinde taşıdığı yaftalardır:

«Gümüş Villâ», «Kuş Yuvası», «Yeme de gel yanımda yat» tarzında isimler... Bu tarzda isimler Suadiye taraflarındaki kübika kümeslerinin tepesinde birer banka veya sigorta firması gibi sırıtmaktadır.

En soylu ve masum bir tabiat zemini ortasındaki kümeslerin kapılarında Beyoğlu apartmanlarının iğrenç isimlerine eş, güneşin parıldattığı bu gümüş ve altın yaldızlı yaftalar, ölçüsüz ve murakabesiz asrîleşme gayretinin ruhumuza işlediği Varlık Vergisini müthiş mahyalar halinde sanki göklere kaydetmektedir.

2 Temmuz 1943

SEMTİMİZ

Uzun yıllardır hemen her yaz mevsimini Boğaziçinde geçirdikten ve oranın binbir beledî çilesini sadece tabiatının güzelliği ve halkının iddiasızlığı düşüncesiyle teselli ettikten sonra, şimdi, bir parça iyi hava ve birkaç iyi dost yüzü suyu hürmetine Suadiye taraflarının tesellisiz çilesi içinde yuvarlanıyorum.

•

Acaba, dünyanın neresinde, 12-15 metre genişliğinde daracık bir asfalt şeridinin iki yanından tramvay hattı geçer? Hele bu tramvay hatları, yaya kaldırımı vaziyetindeki iki selâmet kenarını büsbütün iptal edecek olursa? Ortadan geçseniz, bisiklet, otomobil, kamyon, otobüs satırlarının tehdidi altındasınız; yan taraflara çekilseniz, tramvay altında kıyma haline gelmemek için yine bir otomobile çiğnenmekten daha hafif şart bulamazsınız. Vaziyetin en hazin istihzası şudur ki, siz orta yerde yürürken arkanızdan gelen bir tehlikenin korkusuyle insiyaki olarak kendinizi sağa ve sola atacak olursanız, muhtemel bir ölüm yerine muhakkak bir ölüm kapanına tutulursunuz. Zira arkanızdan, hem de yaya kaldırımının üstünden, kollarını sallaya sallaya tramvay gelmektedir.

•

İnsan kıyması taşıyan Suadiye tramvaylarının faciasını birkaç kere işaret etmiştim. Nihayet bu faciayı birkaç otobüs teselli edebildi. Fakat alın bir belâ daha! Bu otobüsler öyle delicesine koşturulmaktadır ki, içinde oturmak veya ayakta durabilmek şöyle dursun, bir gün mutlaka vaki olacak kazanın o güne tesadüf etmesi ihtimâli karşısında kapısından içeriye girmek bile imkânsızdır.

•

Şimdi de semtimizin giyim, edâ, muaşeret, mekân kıymetleri cephesine mi el atayım? Haydi efendim, çıldırmaya niyetim yok benim!

14 Temmuz 1943

SEBEP

Dünyanın en berbat tramvayı, muhakkak ki Kadıköyü ile Bostancı arasında gidip gelen tavuk kümesleridir. Sinekleri bile öldürecek kadar ağır nefes kokuları... İnsanı önden ve arkadan, boylu boyunca, başka bir ön ve arka marifetiyle cendereye alan tazyik... Bu arada "biletçi" isimli bir şahsın insanları ameliyat ede ede kendisine yol açışı... "Gemisini kurtaran kaptandır" ölçüsünden başka hiçbir mantığı olmayan, anababa günü taifesinden bir halk... Tramvayın Nuh Peygamber zamanından kalma eskiliği yavaşlığı, lenduhalığı, mahşerî kadrosu vesaire vesaire...

Günün birinde, dünyanın bu en berbat tramvayına karşı güzel bir tedbir alındığını gördük. Bu hatta işlemeye başlayan üç beş motor adeta bütün bir semtin ulaştırma davasını kökünden halletti. Don Kişot'un atı, yani tramvaylar, korkunç yükünden kurtuldu. Üç beş motor, bir tramvayın Kadıköyünden Bostancıya gidip gelişi arasında belki 3 sefer yapmaya başladı. Böyle üç otobüs, hakiki değer bakımından 15 tramvay kıymetinde olduğunu gösterdi; ve tek kelimeyle halk, hep o halk, kurtarılmış oldu.

Birdenbire ne görelim?

Artık bu hatta ne otobüs, ne bir şey!..

Sebep?

Çünkü otobüsler gerçekten halkı kurtarmıştı.

Benzin mi yok, yedek parça mı eksik, mevsim mi sona erdi, halk mı alâka göstermedi, şoför mü bulunamadı; hikmetinden sual olunur mu hiç?

Sebep, büyük sebep, şu merkezî noktada:

Tesadüfen de olsa iyi, işe yarar, verimli, kurtarıcı bir müessese veya tedbiri idame edebilmemize imkân kabul edebilir misiniz?

19 Eylül 1943

BİT VE ÖTESİ

Sultanhamamından Bâbıâli'ye doğru yürürken kulağıma çarptı:

–Kâfuru, kâfuru; bite karşı kâfuru!..

Birtakım işportacılar yol ortalarına tezgâhlarını kurmuş, işportalarına beyaz kâfuru parçalarını dizmiş; bit denilen ejderhaya karşı insanlara zırh satıyorlardı:

– Kâfuru, kâfuru; bitleri kaçırıyor!..

Bu zırh, demirin veya çeliğin değil, sadece kokunun zırhıydı. Bit denilen ejderha güya kâfuru kokusunun zırhını delemeyecekti. Günün geçer metaları üzerinde bir taraftan işportacı dehâsına hayran kalırken, öbür taraftan, bana kâfuruyu tavsiye eden bir doktora karşılık başka bir doktorun ters iddiasını hatırlamaktan geri kalamadım:

– Evvelâ kâfurunun bite karşı hiçbir mania silâhı teşkil etmesine imkân yok. Sonra da kâfurunun en hayati bir insan kabiliyeti üzerinde öldürücü tesiri muhakkak..

Yâni vazife adamı zavallı erkek, bununla hem bitlere karşı tam bir emniyet kazanamıyor; hem de "vazife adamı erkek" tabirinin üçüncü unsurunu kaybetmek tehlikesine düşüyordu.

Allahım! Vazife adamı zavallı erkek, bit denilen ejderhaya karşı, ölümlerden hangisini beğenmek zorundaydı? Bu inceliği halledecek olan, herhalde erkekler arasında yapılacak bir "anket" değildir.

Biti bile parlak bir ticaret vesilesi halinde istismar eden işportacı dehâsı eğer bu mevzuda biraz daha işleyecek olursa, kâfuru stokları tükenir tükenmez, işportalarda Mısır çarşısının bütün baharatını göreceğimizden şüphe edilemez!..

Hele şimdi bütün İstanbul halkına, bitlendiğini yüzüne karşı ilân eden sesler sokaklarda çınlasın dursun:

– Kâfura, kâfuru; bitleri kaçırıyor!..

4 Haziran 1943

BİT YAĞMURU

Gökten bit mi yağıyor?

Evet, bu şüpheye düşmenin yeridir! Temizliği illet haline getirmiş ve bütün ömründe biti sadece nazarî bilgi çerçevesinde tanımış nice insandan ne haberler alıyorum:

– Dün üzerimde bir bit bulmayayım mı?

– Evet, vücudumda hissettiğim hafif bir yanmadan sonra bir de bakayım ki koca bir bit... Biti, hastalıklı olup olmadığını anlamak için filân hastahaneye gönderdim. Bakalım ne cevap verecekler?..

– Günde birkaç kere, sabahleyin evimde, öğleyin dairemde, akşama yine evimde, kendimi derin bir muayeneden geçiriyorum. Bir ay içinde tem üç kere üzerimde bit buldum!..

Dediğim gibi bu adamların hepsi, bit denilen “zâtı muhterem” ile amelî müşahede sahasında hiçbir defa teşerrüf etmemiş kimselerdir. Temizlikleri, titizlikleri, dikkatleriyle tanınmış insanlar...

O hâlde ne oluyor? Biti, muhteşem ve muazzam bir ihraç emteası halinde İstanbula sevkeden diyar neresi? Ve bu muhteşem ve muazzam ithal emteasına İstanbulda kurulmuş olan serbest ve gümrüksüz pazar nerede?..

Apaçık vakıa!.. Taşradan İstanbula doğru, denizlerin, istasyonların ve surların bütün kapılarından müthiş bir akın var... Bir rivayete göre bu akınlar yüzünden İstanbulun nüfusu bir milyonu çoktan geçmiştir.

Hey Allahım, hey!

Bizde bir belâ, belâ halini aldıktan sonra mı, idarî tedbirler, gözlerindeki çapakları silmeye doğru hafifçe kımıldanır?

Tedbir basitlerin basiti! Harp yıllarında ne olduğumuz malûmdu! Bit denilen “zatı muhterem”in harp Azraili ve zamanla müttefik bulunduğu maruftu! İstanbula yurdun her tarafından akınlar başladığı daha ilk alâmetlerden anlaşılmalıydı! Bu karınca hücumunu şehrin kapılarında karşılamak ve derhal (Etüv)den geçirmek, başlarına ilk defa olarak sıcak suyu dökmek ve ondan sonra şehre kabul etmekten daha sade bir vazife olabilir miydi?

Bugün İstanbulda, dışarıdan gelmiş milyarlarca bitin bir ağızdan söylediği (Şopen) marşının işaret edeceği biricik mes’ul, hâdiselerin ne bir gün evveline, ne de bir gün sonrasına intikal edebilen idarî ölçü ruhumuzdur!

19 Haziran 1943

KEHLE(*) BÂBINDA

Kanatlı bitler peydahlanmış!.. Bitler uçuyormuş!.. Bitler artık piyadelikten çıkmış tayyareci olmuş!..

Lekeli humma aşıları, iki bakımdan yaptırılmaması gereken bir işmiş!.. Evvelâ hiçbir musibete tesiri yokmuş, sonra da iyi hazırlanmış değilse hastalığı doğrudan doğruya aşılıyormuş!.. Bu yüzden lekeli hummaya tutulanlar ve ölenler varmış!..

İstanbulda, bütün nakil vasıtalarında, tramvaylarda, tirenlerde, vapurlarda, bit, arı kovanlarındaki kaynaşmayı aşacak mikyastaymış!.. İstanbulda öyle insanlar görülmeye başlamış ki, üzerlerinde bitlerin gidiş gelişini, büyük bir istasyonda manevra yapan lokomotifler gibi uzaktan müşa-hede etmek kaabilmiş!..

Lekeli hummadan ölenler, gazetelerin yazdığı miktarı çok aşıyormuş!.. Gazeteler ancak belli başlı muhitlere ait vak'aları bildiriyormuş!.. Görünmeyen, göze çarpmayan halk tabakaları arasında lekeli humma vak'aları hadsiz, hesapsızmış!..

Bütün bunları, vapurda, orta ve aşağı sınıf halk kalabalığının kümeli olduğu bir köşede, birkaç kişinin bite dair çene yarıştırması içinde duydum. Bütün bunlardan doğru olan, halk arasında böyle konuşulduğudur; yoksa böyle olduğu değil... Mutlaka doğru olan başka bir nokta da, halkın herhangi bir şaşırma ve apışma mevzuunda, hâdiseleri, nefsine ve tedbirlere pek de güvenmediğini belirtecek şekilde mefkûreleştirdiğidir. Ne kanatlı bit, ne aşıdan geçen lekeli humma, ne de hangi hastalıktan öldüğü meçhul insanlar, ne şu, ne bu!.. Olan, vâki olan, halkın nefsine ve tedbirlere güvenmediği her hâdisede işi hayâl ve efsane iklimlerine çeken esrarlı meyli... Onun içindir ki, bu muhayyile karşısında dudak büküp geçmek değil, hâdiseyi, içtimai çerçevede illetleri malûm bir ruh haleti deyip ele almak lâzım... Ele almak ve herşeyden evvel bu ruh hâletini tedaviye girişmek... Veya böyle ruh hâletlerine esasen imkân vermeyici bir iş ölçüsü ve tedbir heybeti arzetmek...

25 Haziran 1943

GARABET

Bana öyle geliyor ki, İstanbul, son derece gizli ve belirsiz birtakım içtimaî ve iktisadî değişiklikler içindedir; kimse de bunun farkında değil...

Nasıl mı diyeceksiniz?

Meselâ, bir piyasaya 10 lira lâzımdır diyelim. Eğer mevcut para “5”den ibaretse “2” vâhitlik bir deveran sür’ati bu ihtiyacı yerine getirmiş olur. “İki kere beş, on etmez!” diyemem.

İstanbul da, – herhalde harp yüzünden doğmuş olsa gerek – son zamanlarda öyle bir kaynaşma arzediyor ki, bu kaynaşmanın vücuda gelebilmesi için ya İstanbulun nüfusu birkaç kere yükselmiş olmalıydı; yahut da halkın deveran nisbeti birkaç misli artmış bulunmalı.

Haydi, nüfusun bir parça arttığını kabul edelim. Fakat nakil vasıtalarında, kiralık ev ve apartman piyasalarında bu ne üşüşme, ne hücum! Bu hücum, küçük bir nüfus artmasıyle izah edilemez. Öyleyse İstanbulun hayat enerjisi, yaşama faaliyeti, kanının deveran sürati mi arttı? Ya bu nasıl olur? Bilmem!..

Ben Erenköyünde oturuyorum. sabahın en erken saatinde otobüslerde izdiham... Tramvay, binilecek gibi değil. En iyisi tren dediler; bir de trene gidip ne göreyim? Herkes sahanlıklarda ve lokomotifin hörgücünde seyahat ediyor.

Bu ne hâl yahu? Bu hâli kim izah eder?

Ve haydi yine diyelim ki, bu kalabalık bellibaşlı semtlere ait bir hâdise... Fakat ne münasebet! Bana bu mübarek şehrin boş ve tenha bir köşesini göstersenize!.. Hiçbir semtte kiralık ne bir ev, ne bir apartman, ne bir çadır!.. Hiçbir nakil vasıtasında, oturulacak ne bir yer, ne bir iskemle, ne bir nokta...

Galiba her müessiri bu harbin girift bünyesinde ve muğlak psikolocyasında aramak icap ediyor...

26 Temmuz 1943

İŞİN HAZİN TARAFI

Kendime bir apartman aramak üzere Beyoğluna çıkıyordum. Beli kuşaklı bir otomobile yaklaştım. Yâni bir (taksi)ye..

– Boş musunuz?

– Hayır!

– İşte bomboş, oturmuş bekliyorsunuz. Saatiniz de kapalı!..

– Görmüyor musunuz ki bu otomobil hususî?.. Ne diye ısrar ediyorsunuz?

–Yaaa??? Hususî olduğunu nereden görüp anlayacakmışım bu otomobilin?

–Her halinden belli değil mi? Hususi otomobilleri işletebilmek için etraflarına (taksi) kuşağı çekmekten başka çare olmadığını bilmiyor musunuz?

Otomobilin sahibi veya şoförü, sadece pek revaçta bir hileye başvurmuş olmakla kalmıyor; hilesini bangır bangır ilân etmekten de çekinmiyordu. Her itibarla kendisinden ve hareketinden emindi.

Kiralık diye gösterilen bir apartmanın kapısından içeriye girdim. Ev sahibi:

–Kiranız, dedi, eski mukavele mucibince 50 lira.. Fakat buna ayda 60 lira ilavesiyle senelik 720 farkı peşin olarak ödemeniz lazım! Ondan sonra her ay başı 50 lirayı ödersiniz.

–Azizim, dedim, bana böyle bir teklif yapmaktan çekinmiyor musunuz? Kiraya 110 lira deyin; ya tutarım, ya tutmam. Fakat göz göre göre böyle bir teklif!..

–A muhterem beyefendi, siz harbin başındanberi hiç mi apartman tutmadınız? Bugün hemen her ev sahibinin böyle hareket ettiğini, kiracıların da bunu seve seve kabul ettiklerini bilmiyor musunuz?

Ev sahibi, sadece pek revaçta bir hileye başvurmuş olmakla kalmıyor; hilesini bangır bangır müdafaa etmekten de çekinmiyordu. Her itibarla kendisinden ve hareketinden emindi.

Yayan çıktığım Beyoğlundan yayan olarak dönerken, bakkalı, kasabı, manifaturacıyı, herşeyi herşeyi ayni tavır ve eda inceliğine bağlayarak içimden şu kararı verdim:

–Şurada veya burada, şu veya bu hilenin hiçbir kıymet ve ehemmiyeti yok. Hâdisenin hazin tarafı, hilekârların kendilerine ve hareketlerine karşı

besledikleri emniyet ve selâmet duygusu!!! Acaba bu duygu kuvvetini nereden alıyorlar?

22 Ağustos 1943

KAVGA

Saptığım sokak beni Yenipostanenin önüne çıkardı. Oradan Bâbıâli'ye geçeceğim.

Daha Yenipostanenin önüne çıkmadan müthiş bir haykırışma... İki adım attım ve gördüm... İki kişi, birbiriyle avaz avaz çekişmekte... Ezelî manzara... Karşılıklı horozlaşmış, enseleri kabarmış bir polisle bir şoför... Erkek hançerelerinin son kuvvetiyle fırlatılan ses bombaları:

– Ne hakkın var bana böyle bağırmaya, bay polis?.

–Sana burada beklenmez diyorum!.

–Vergi borcumu ödemeye geldim. Arabamı haczedecekler!.

–Orası beni alâkadar etmez. Çek arabanı!.

–Canım, çekip de nereye götüreyim? Görmüyor musun etrafı!. Hem vezne kapanacak nerdeyse!.

–Çek diyorum sana arabanı!

–Bağırma, bağırma!. Hepimiz bu toprağın çocuğuyuz, anam!.

–Sana sus diyorum, kes sesini!.

Eski tablo; hiçbir yeniliği yok. Haklı olduğuna tam inanamadığımız bir polisle, biraz sıkışır sıkışmaz "vatan, millet, cumhuriyet, hak" diye geveleyen şirret bir mizaç arasındaki kapışma levhası...

Fakat mühim olan kavga değil de, kavganın muhit üzerinde bıraktığı tesir...

Yenipostanenin önündeki kaldırım tamir edildiği için orada bir sürü amele çalışmakta... Her amele, işini bırakmış ya kazmasına, ya küreğine, ya kum çuvalına dayanmış, kavgayı seyrediyor. Amele kavgayı seyrediyor, başlarındaki ustabaşı, mühendis ve müteahhit kavgayı seyrediyor. Mübaşir, hâkim, posta müvezziî, tahsildar, kavgayı seyrediyor. Zarf kâğıt satıcısı, kartpostalcı, potin boyacısı, simitçi, kavgayı seyrediyor. Dükkânlarından dışarı vurmuş, kırtasiyeci, kitapçı, şerbetçi, terzi, sütçü, şekerci, kavgayı seyrediyor. Binaların ikinci katından, dişçi, dava vekili, sigorta memuru, doktor, tüccar kavgayı seyrediyor. Bir sürü şoför, arabalarını kavga çevresinin etrafına dizmiş, kavgayı seyrediyor; bir sürü polis kavga çevresinin etrafında halkalanmış, kavgayı seyrediyor. Çeneler düşük, gözler sabit, yüzler zevk ve alâka dolu...

–Bağırma, bağırma!. Hepimiz bu toprağın çocuğuyuz, anam!.

–Sana sus diyorum, kes sesini!.

Yürüdüm ve hazin hazin düşündüm:

Acaba biz muharrirler, adi bir sokak kavgasının cazibesi ayarında halka tesir edici bir iktidar sahibi miyiz?. Acaba biz muharrirler, aramızda anlaşsak da, fikirlerimizi sokaklarda birbirimizle kavga ederek ortaya atsak, yaman bir telkin kabiliyetine varmış olmaz mıydık?.

Kendi kendime:

Hayır, hayır!. Halk hilemizi sezince kavgamıza bile metelik vermez ve hemen dağılıp giderdi.

15 Ağustos 1940

NE Mİ VAR OĞLUM?

Her sabah, en erken saatlerde Kadıköyü vapurundan çıkıp Köprü altında bir hamal kahvesine giriyor, orada önüme getirdikleri hâlis kahveyi içip o günkü “Çerçeve”mi karalıyor, gazeteme otomobille yetiştiriyor, ondan sonra kendi işlerimle, “Büyük Doğu”yu doğurma işleriyle uğraşıyor, güneş batarken de beynim zonklamalar içinde evime dönüyor ve simsiyah uykumun perdelerini üzerime çekiyorum. Hayatımı terkip eden günler ki, tavla zarları gibi birbirinin aynıdır, işte bugünlerden birisi olan dünkü günümün sabahında, mahut hamal kahvesinden çıkarken harikulâde bir manzaranın üstüne düştüm.

Kahvehanenin kapısında, temiz ve pâk bir adam, nurlu bir sakal hâlesinin çevrelediği yüzünü denize doğru çevirmiş, kendi kendisine söyleniyordu:

– Hey Allahım! Medet Allahım. Fesübhanallah!!! Ver bu sırrın anahtarını Allahım! Sen bilirsin Allahım!

İlk intiba olarak bir deli ile karşılaşıp karşılaşmadığımı düşündüm. Fakat çehredeki olgunluk ve derinliği görür görmez bu hasis zannı hemen bıraktım. Fakat ondan sonra, utanılacak kadar gülünç bir zehaba düşmeyeyim mi? Acaba bu zat, o ânda çıkmakta olduğum kahvehane ile aramdaki içtimaî seviye farkına mı dikkat etmişti? Bu zat, kahvedeki, tahta iskemlelerle tahta masalardan ibaret madde kadrosunun maddî bitten salim olduğunu; ve iddiasız, kendi halinde insanların da manevî bitten temiz bulunduğunu farkedememiş miydi? Ve dediğim gibi, hemen gülünç zehabımdan utandım. Çünkü, nurlu bir sakal hâlesinin çevrelediği yüzdeki dikkat, benim üzerime değmek zahmetinden bile müstağni duruyordu. Öyleyse ne vardı, ne olabilirdi?

Durdum... Adamcağıza, kendisine dikkat ettiğimi, kendisinden bir izah beklediğimi zorla hissettirdim. Sordum bile:

– Hayrola, efendim, Allahtan haykıra haykıra imdat istenecek ne var?

– Ne mi var, oğlum; biraz evvel, gelirken, bitişik yemişçi dükkânında, kabak çekirdeğinin 150 kuruşa çıkmış olduğunu gördüm. Evet oğlum, kabak çekirdeği 150 kuruşa çıkmış!..

Türkiyede ne iktisadî, ne siyasî, ne içtimaî, ne fikrî, ne idarî, ne hesabî, hiçbir mesele mevcut olmadığını; fakat bütün meselelerin sadece ruhî ve ahlâkî merkezde toplandığını bilenlere selâm olsun!...

20 Haziran 1943

AT YARIŞLARI

Bugün pazar... Pazar, dinlenme günü... Pazar, eğlenme günü... Pazar, kendine gelme günü... Dinlenmeye, eğlenmeye, kendine gelmeye imkân bulanlar için bugün işte o gün...

İstanbulluların, güya dinlenme, eğlenme, kendine gelme vesileleri içinde, yaz aylarının birkaç pazarına mahsus olarak at yarışları gibi de bir nailiyeti var...

At yarışlan... Askerlikteki sınıfımdan şahsî merakıma kadar at denilen harikulâde güzel mahlûka o kadar bağlıyım ki, bugünlerde, benim için, et ve kemikten heykelimi yarış meydanlarının ortasına dikmekten başka zevk olmamak icap eder.

Halbuki ben at yarışlarının hiçbirisine gitmem. Gittiğim her defa da artık bir daha uğramamak bâbındaki azmimi yenileştirmiş olarak dönerim.

Sebep?

Bizde at yarışları, seyisler, jokeyler, bazı at sahipleri, ve bunlar arasında tavassutçu bazı kimselerin kurduğu hususî bir tertip haline gelmiştir.

Bu tertipte en masum, sadece hayr niyetinde, fakat niyetiyle masumiyeti bol bol istismar edilmek istenen kutup, hükümettir. İkinci masum, büyük ekseriyetiyle at sahipleri... Lâubaliliklerin çoğu onlara rağmen olur.

Fakat iş, jokeyler, seyisler, ve bilhassa bunlar arasında tavassutçu unsurlara düşünce, facia!!!

Rakipsiz hayvanlar üzerinde, körleştirici ve uyuşturucu tedbirler; atları yarışta tutmalar, sahte “karambol”ler, binbir kimyevî ve mekanik hile, daha neler, daha neler...

Bunların topyekün mânası, bu çok asil ve çok daha ciddî olması lâzım gelen spor yarışlarının istismar edilmek istenerek para kazanmak...

Baştanbaşa vesika dolu olan bu hâdisede, dâvayı çok daha geniş ve delillere bağlı bir plânda tekrar ele alacağız.

4 Temmuz 1943

AŞEVLERİ

İktisadî bakımdan, günümüzde üç sınıf var... Birincisi, oldum olası fakirler ve yoksullar... İkincisi sabit gelirli ve orta halliler... Üçüncüsü, değişik gelirli iş ve teşebbüs adamları ve bunların avenesi...

Bunlardan birinci sınıf, yeni geçim karşısında hakikaten çok müşkül şartlar altında, ikinci sınıf, mahrumiyetlerin acısını, fena bir şekilde duymakta; üçüncü sınıf da, büyük ekseriyetle, parayı kucak kucak toplamakta, çuval çuval kazanmakta ve avuç avuç harcamakta...

Ortada yalnız sonuncu sınıfın cümbüşü görünüyor. İkinci sınıf sabır talimleri yaparken, birinci sınıf, yırtık pırtık bir yorgan veya teneke bir dam altında yardım bekliyor.

Onun içindir ki İstanbulun dış hayatına bir göz atan, eğlence yerlerinde, sayfiye köşelerinde, büyük cadde ve meydanlarda, hulâsa neşe ve kahkaha kubbesinin altında yalnız sonuncu sınıfın ve avenesinin takla attığını görür; ve İstanbulu, iktisadî bakımdan âdeta mes'ut bir şehir farzeder. İkinci sınıf, sokaklardan hızlı hızlı geçtiği ve evine kapağı dar attığı için ıstırabını sezdirmez; birinci sınıfa gelince, zaten onun ıstırabı kulübesinin içinde kaldığı için görülmez ve anlaşılmaz.

İşte bu sınıfa, birinci sınıfa, ezeldenberi fakirler ve yoksullar sınıfına, yine ezeldenberi yemek dağıtan bir müessese vardır:

Vakıflar İdaresinin Aşevleri...

Faaliyetine her zamankinden daha fazla bir gayretle devam eden bu aşevlerinin bilhassa günümüzde ne kadar kurtarıcı bir mânası olduğunu belirtmeye lüzum var mı?

Kendi yağıyle kavrulan, faaliyetini ilâna tenezzül etmeyen, büyük teberruların gölgesinde daha büyük kârlar avlayıcı zenginler gibi ismini ajanslara vermeyen bu müessese, belki Türkiyede, hem devlet, hem de mahut zenginler tarafından birinci derecede yardıma lâyık bir teşekküldür. Halbuki ona hiçbir taraf yardım etmez.

Parayı kucak kucak kaldıran, çuval çuval kazanan ve avuç avuç harcayan iş ve teşebbüs adamına sorsam:

– Vakıflar İdaresinin yoksullara mahsus böyle aşevleri bulunduğunu ve buralarda bedava yemek dağıtıldığını biliyor musun???

Bilmiş veya bilmemiş, kaç para eder; gidip de orada bedava yemek yemediğine teşekkür edelim!!!

3 Haziran 1943

YARININ HABERLERİ

Kadıköyü vapurunun hususî kamarasında, boyları birer metreyi aşmayan bir müvezzi kalabalığı kaynaşıyor...

Bir havuz başında yüzüne bir tül örterek uyuklayan ihtiyar ninenin başındaki sivrisinek cümbüşü gibi, bu müvezziler, okuyucunun kayıtsızlıkla maskeli suratında konmadık yer bırakmıyorlar.

Herbiri, havadan ve ateşten yaratılmış birer cin kadar çevik ve sevimli çocuklar, çehresi kayıtsızlıkla maskeli okuyucuyu gıdıklamak için, maddî ve manevi müthiş bir spor içinde ne hareketler yapmıyor? Gidip geliyorlar, durup yürüyorlar, dürtüp soruyorlar, asılıp yapışıyorlar; ve bir şampanya kadehinin kaynama asabiyeti içinde haykırıyorlar:

–Son Dakika!.. Gece Postası!.. Cinayeti yazıyor, cinayeti!!!

Bir cinayet mi olmuş? Ne cinayeti?

Çocukların muhteşem korosu içinde tiz bir ses yükseliyor:

–Sıhhiye Vekilinin nutku, Sıhhiye Vekilinin nutku!!!

Ve daha tiz bir ses, en müthiş kıymet tonunu buluyor;

–İstilâ başladı!!! Son Dakika!. İstilâyı yazıyor!!!

8.15 vapurundayım... Gazetemden geliyorum... Ne cinayetten haberim var, ne Sıhhiye Vekilinin nutkundan, ne de istilânın başladığından...

Yanıma kadar gelip, bu kadar cazip hâdiselere rağmen yüzümde taşıdığım kayıtsızlık maskesini merhametli nazarlarla ayıplayan bir çocuğun gerçekten güzel ve sevimli çehresi dikkatimi çekiyor... Bir gazete alıyorum... Ne cinayetten eser, ne Sıhhîye Vekilinin nutkundan, ne de istilâ baş-langıcından!..

O zaman anlıyorun ki, bu cin gibi çocukların, doğrudan daha güzel, daha mânalı ve daha haklı yalanları, bugün için vakıalara zıd olsa da, yarın için en büyük doğruların oluş istidadını sezmek bakımından değme başmuharrirlerin idrakine taş çıkartacak bir kabiliyet gösteriyor.

Rahmetli Ahmet Haşimin üstadı meşhur (Remi dö Guranon)un meşhur (Pon dezar yalancısı) fıkrasına ait kahramanların, İstanbulda, bir havuzun üstündeki sivrisinekler kadar bol olduğunu düşünüyor ve gülüyorum.

Ve düşünüyorum ki, başmuharrir, dünkü günü anlamaktan âcizken, küçük müvezzi yarını haber vermektedir.

10 Haziran 1943

ŞU, BU...

Harp ve politika hâdiselerinin belkemiklerine ait teşhislerimi, kendi görüş ve anlayış hadlerim içinde bildirdiğime kaniim. Gündelik politika tekerlemecisi olmaktan müthiş çekindiğim için, yeni hâdiseler mayalaşıncaya kadar memleket manzaralarına dönmeyi tercih ediyorum.

•

Dün akşam Beyoğluna çıkmak üzere tünele girdim: Ana baba günü!. Yer üstünde kendisini bir semtten bir semte aktarmak imkânlarını kaybeden halk, yeraltına hücum etmişti. İki eksinin bir artı doğurması şeklinde, yeraltıyla yerüstünün karanlığı birleşince, yegâne aydınlık mıntıka tünel oluyordu. Harp meydanında kelebeğin kargayı yuttuğu devirde, günümüze ait hoş tezatlardan!.

•

Bu sabah da gazeteme gelmek üzere tramvay beklerken harikulade bir manzarayla yüzleştim. Tramvayların kalabalığı her tasvirin, teşbihin, buluşun çerçevesini taşıracak mikyastaydı.

Tramvaylardaki ezici, kırımı, öğütücü kalabalığa nazaran sardalya kutuları, içinde balıkların golf oynayacağı sahalar kadar boş telâkki edilebilirdi.

•

Her şey taksi meselesinden çıkıyor. Ben, bir gün tek, bir gün çift numaraların çalıştırılmasını, benzin tahdidi zaviyesinden faydalı ve mânalı bulmuyorum.

Yirmi tane obura, aralarında her gün on kişinin yiyip on kişinin oruç tutması söylenecek otursa, her gün on obur iki günlük yemez mi?

10 Aralık 1940

KOMŞUMUN OĞLU

Herkes gibi benim de, içinde oturduğum bir ev ve herkes gibi benim de evime bitişik başka bir ev var...

Şimdi müsaadenizle size, evime bitişik evin erkek çocuğunu, komşumun oğlunu takdim edeyim:

Bilmem hangi orta mektepte talebe, 16-17 yaşlarında bir çocuk... Şahsında henüz çocuğun bitip genç adamın başlamadığı bir insan örneği...

Yüzü kar topundan insanların yüzüne benziyor. Gözleri, kar topundan bir surata kondurulmuş iki ruhsuz kömür parçası... Yüzünde ne bir duygu, ne bir düşünce istidadı... Sadece sar'a geçirircesine alabildiğine kahkaha atmaktan gelen buruşuklar, işte o kadar...

Komşumun oğlu, evinin damına bir değnek asmış... Bu değnekle arada bir, mendil büyüklüğünde garip bir bayrak çekiyor... Bayrakta, içiçe geçmiş Olimpiyat yuvarlakları... Her defa rengini değişik bulduğum bu bayrak, sanırsam, komşumun oğluna bitişik, öbür evdeki genç kıza verilen işaretlerdir.

Dehası işte bu kadar komşumun oğlunun...

Komşumun oğlu, yalısından denize giriyor, dalıyor, midye çıkarıyor, dalıyor, bir İzmaritin peşinden fink atıyor, dalıyor, ağzındaki çakıl taşlariyle çıkıyor ve kendisini rıhtı-mından seyreden genç kıza:

–Ha lâ la lû lû!..

Diye Tarzan vâri bir dille bağırıyor.

Ha evet, komşumun oğlu dilini bile terketmiş, fazla külfet isteyen bu işi bir hamlede tasfiye edivermiştir.

Komşumun çocuğunda merhamet, terbiye, hürmet diye hiçbir insanî insiyak veya itiyat kalmamış. Onu bir gün, ihtiyar bir dilenci kadını tekmelerken, yol soran bir adama dilini çıkarırken, anasına da;

–Hortlak cadı!.

Diye haykırırken gördüm.

Tek sinema artisti yok ki, komşumun oğlu tanımasın, tek film yok ki bilmesin, tek maç yok ki gitmesin...

Duyduğuma göre komşumun oğlu üç dersten ikmâle kalmıştır. Ve bu davayı halletmek adına biricik gayreti, kendisine hocaları nezdinde iltimas edecek nüfuzlu bir adam bulmak...

Komşumun oğlu, vatanından, cemiyetinden, mektebinden, ailesinden ve kendi öz cevherinden, tıpkı bir daldan kopmak üzere bulunan bir yemiş

gibi, sıyrılma vaziyetinde-dir. Ve komşumun oğlu, bütün Türk çocuklarını korumamız gereken tehlikenin en canlı topografyası...

28 Eylül 1941

IŞIKSIZ İSTANBUL

Evvelki gece İstanbul, ilk defa olarak harp üslûbuna büründü. Çok defa başa gelen herhangi bir elektrik arızası olmaksızın, ilk defa iradî ışıksızlık...

Manzara heybetliydi. Şehrin büyük bir caddesinde yürürken, içimde garip bir duygu çırpındı:

İstanbul bana hususi bir ziyafete giden insanın siyah elbise hazırlığı gibi hususi bir icabın çeki düzeni içinde gö -ründü. Sanki İstanbul, siyah kaşkolünün altında beyaz yakası ve boyunbağı zorla farkedilen, iyi terzi elinden çıkma bir frak giymişti. Tramvay yolları, frak pantalonunun ipekten zırhları gibi, karanlığı cilalıyordu.

•

Hâdise bende neşe ve sevinç uyandırdı.

Frak giyme vesilelerinin, sevinç ifade eden herhangi birinde olduğu gibi ...

Meselâ bir düğün...

Malûm a; düğünlerde frak giyilir; cenazelerde de frak giyilir.

Bize, iyi terzi elinden çıkma frakı giydiren âmiller, bunu kendi düğünümüz ve başkalarının cenazesi için giydiğimizi isterlerse tecrübe edeceklerdir.

Hoş, bunu isteyecekleri, şüphe götürür gibi değil...

•

Bugün bizi ışıksızlığa boğan âmil, hakikatte nurumuzu hazırlıyor; karanlığımızı değil, ışığımızı...

Yarın Türk milletinin şerefli başını halkalayacak olan nur hâlesini şimdi karanlıkta yoğurmak için; evet karanlıkta ışık yoğurmak için lâmbalarımızı söndürdük.

•

Geceleri gökte nur caddeleri açan bütün medeniyet dünyası, mevsimlerdenberi ışıksızdır. Halbuki biz, mevcut ışık iktidarımız her ne kadarsa onu göstermekten çekinmiyorduk.

Bir Avrupalı bana demişti ki:

–Şimdi Avrupada tek ışıklı şehir İstanbul; haberiniz var mı?.

Ben bu Avrupalının, ışıklı görünmek için herkesin lâmbasını kıstığı güne muhtaç olduğumuzu sanki ihtar eden zoraki iltifatını sevmemiştim. Böyle bir hengâmede ışık hakkı, bana yalnız vahşilerin, Hotanto kabilelerinin gibi gelmişti.

•

Bugün, işte bugün, medeniyet dünyasını köklerinden çatırdatan kasırganın zaman ve mekânına girdiğimizi bilelim; ve bundan hatta sevinç duyalım.

Sönen ışıklar, Türkün ezelden gelip ebede gittiği yolu başka bir ışıkla aydınlatmak içindir.

23 Kasım 1940

MEZARLIKTA İNKILÂP

Karacaahmet mezarlığından geçiyordum. Çekçek arabasiyle... Arabada kalabalık olduğumuz için yokuş bitinceye kadar yayan yürüyeyim dedim. Arabadan indim; mezarlara baka baka yürümeye başladım.

Karacaahmet... Ölüler okyanusu... Sahilsiz bir deniz gibi her mezar taşı bir kıvrım halinde dipsizliğe doğru dalga dalga akıyor.

Servi, mezar taşı, taşın tepesinde kavuk, taşa hâk edilmiş Allah adı, mezarlıkta şuurlu bir hendese ve intizam nefreti ve bütün bunların üstünde zamanın yeşil küfü... Bu unsurları tek bir idrak vahîdine ircâ edecek olursak müslüman mezarlığının misilsiz şahsiyet ve hususiyetine ulaşmış oluruz.

Böyle düşünerek ilerliyordum.

Ne görsem iyi?

Ahşap bir yalıya nisbetle kübika basitlik ve âdiliğinde bir mezar taşı; ve taşın tepesinde bir fotoğraf... Ölünün resmi... Fotoğrafın altında iğrenç cümleler...

İki adım ileride bir tümseğin üstünde cicili bicili bir çelenk... Haçlı ölülerin kadife tabutlarındaki çiy ziynetler gibi, ölüm karşısında hokkabaz suratına benzer bir ifade... Tümseğin etrafında (reverans) yapmadığı kalan bazı komik eşhas... Ölüyü ziyarete gelmişler galiba...

Ben, inkılâp kadar hiçbir şeyi sevmeyen insanım, fakat inkılâp kadar... Eğer inkılâp, bir oluştan daha mükemmel ve ilerisine geçmek demekse...

Satıh üstüne mıhlı cüce va anlayış ve duyuşların, kumsalda başkasından deniz kılığı kopya eden kuş beyinli bir kadın hafifliği ile içinde yaşadığı sirayet muhitine, hiç muazzez inkılâp hadisesini yakıştırabilir miyim?

23 Ağustos 1943

MUKAYESE

1752 yılı, 1952 yılına dedik ki:

– Birbirimize, birbirimizin çevresindeki Boğaziçi'ni anlatalım! Bir ben söyliyeyim, bir sen söyle! Ne dersin?

1952 cevap verdi:

–Aman, ne iyi olur! Bir sen söyle, bir ben söyliyeyim!

Aldı 1752:

– Geyikten canlı, beş çifte narin kayık...

Aldı 1952:

– Canı burnuna gelmiş, makineli "patpatı bahri" vapuru...

Aldı 1752:

– Türk üslûbu, kırk odalı oymalı tahtadan yalı...

Aldı 1952:

Üslûpsuzluk üslûbu, üç buçuk odalı, keleş betonarmeden kübik kümes...

Aldı 1752:

– Bahçe ve koru...

Aldı 1952:

– Yangın yeri ve çöplük...

Aldı 1752:

– Saz ve şiir...

Aldı 1952:

– "Kukaraça" ve "samba"...

Aldı 1752:

– Örtünen ve gizlenen güzellik...

Aldı 1952:

– Soyunan ve açılan çirkinlik...

Devam ettiler

– Suda «Servisîmin»...

– Suda «mazot» lekeleri...

– Rıhtımlardan, yosun ve iyod rayihası...

– Denklerden, tütün ve çuval kokusu...

– Kayıkhanede dalgacıkların şarkısı...

– Yastıkta fabrika homurtusu...

– Kıvrım kıvrım esen rüzgâr...

– Buram burak yağan kömür tozu...

Aldı 1752:

– Bir ben söyliyeyim, bir sen gül!..
Aldı 1952:
– Bir sen söyle bir ben ağlıyayım!..

6 Temmuz 1952

SELÂMÜNALEYKÜM

Yolda bir adam gördüm. Seksenlik, süt beyaz sakallı, nur yüzlü, başı açık... Bu adamdaki madde ifadesi, o kadar derin ve tatlı bir Müslümanlık ruhu belirtiyordu ki, dayanamadım; tam yanına geldiğim zaman kendisine hitap ettim:

– Selâmünaleyküm, baba!

İhtiyar bir anda durakladı; kendisini bu seksenlik yaşta serpuşsuz bırakmaktan, yalınayak ve başı kabak kılmaktan, öz vatanında muhacir ve öz ailesi içinde öksüz hale getirmeğe kadar götüren mâhut çeyrek asrın caddelerinden bu ses o türlü süpürülmüştü ki, ihtiyar, adeta kulaklarına inanamaz oldu. Birden durdu, beni de durdurdu ki, fevkalâde genç ve ateşli bir kavrayışla iki omuzumdan yakaladı; ve gözlerinden inci gibi yaşlar dökülürken haykırdı:

– Aleykümüsselâm, oğlum! Allahın bütün lütuf ve fazlı üzerine olsun! Aleykümüsselâm!

Ve başka hiçbir şey söylemeden, gözyaşları içinde kayboldu, gitti. İhtiyarın arkasından ben de, gözyaşı buharıyle yanan gözlerle bakarak düşündüm:

İhtiyar! Sen kapatılmak istenen bir devrin sembolü değil, Türkün varlığına hayat verirken söndürülmesine çalışılan bir güneşin, kararmak üzere son kıvılcımlarından birisin! Bizzat dua ettiğin gibi Allahın lütuf ve fazlı senin kıvılcımındaki mayanın içinde bütün bir gençlik hamurunu yoğurmaya çalışanlar üzerine olsun!.. Selâmünaleyküm, ihtiyar, sen sönmeden arkandan yepyeni bir gençlik güneşi doğsun diye çalışanlar var!

16 Haziran 1952

SAATLERDEN İLHAM

Galata’dan gelirken, Eminönü meydanından geçerken, yüzü helva kâğıtlariyle örtülü, yahut beyni aktıktan sonra içi boş bir kafatasından ibaret kalmış saatler görürsünüz.

Filân noktanın, gûya alaturka ve alafranga zaman ölçülerini göstermeye memur saatlerden biri durmuş; öbürü de her ân durmaya namzed ve intizamsız kalb atışlarıyle, zaman âhenginin ya çok önünde, veya pek arkasında, nefes nefese çırpınmaktadır.

Allahın eserleri arasında, zaman kadar keskin duyduğumuz bir bedahet, onun kadar içyüzünü bilmediğimiz bir hâdise var mı? Zamanın ne olduğunu bilmeyen tek insana rastlayamazsınız da yine zamanın ne olduğunu bilen tek insana rastlayamazsınız. Büyük kâinat esrarının, mekân plânındaki hareketlerle tecelli eden bu âhenk ustasından, insanlar, saat ismini verdikleri bir trampetçi vasıtasiyle ölçü ve nisbet dersi alarak, faaliyetlerini kadrolaştırırlar. O halde, ne olduğunu bildirmeksizin bilgilerin en keskiniyle bedahet hissimizi taşıran zamanın bu izafi temsiline bile ne büyük intizam edâsiyle bağlanmamız gerektiğini düşünelim.

Büyük kâinat esrarının her şubesinde olduğu gibi, mutlak bilgisizlik içinde elimize geçen bilgi sadakalarından bile mahrum bir manzara, meselâ bir saatin helvacı kâğıtlarıyle kaplı yüzü gibi, insana dehşet hislerinin en büyüğünü nasıl vermesin? Ha saatleri durmuş veya peçelenmiş meydan manzarası; ha çıplak veya kefenli ölüsünü kapının önünde bırakmış ev!.. Zaman da, su gibi, et gibi, hakkı verilmeyince, yâni akışı âhenkleştirilmeyince, ruh kapılarında kokabilir.

Bizim memlekette zamanı kokutuyorlar.

10 Temmuz 1952

ZAMANE BESLEMELERİ

Son zamanların kadın saçlarına dikkat ediyorum. Hayret ve dehşet! Bu saçlar eski konaklardaki beslemelerin ev içinde acemi makaslarla kırkılmış saçlarına benziyor. Sanki bite karşı (antitez) belirten saçlar bunlar... Kırkılmış; evet, kesilmiş değil de kırkılmış, süblümlenmiş ve sonra kurutulmuş, fırınlanmış, kırçıl besleme saçları.

Yolda, arkasından böyle bir saç görüyorsunuz. Bir de bakıyorsunuz ki, kadının vizon kürkü var. Yani besleme değil. Bir de önüne geçince ne görseniz iyi? Harika bir güzellik... Ya saçları?.... Gûya (janr), üslûp, moda!..

Kadını kadın eden o dasitanî saç, artık fuzulîdir, yahut Fuzulî devrinde kalmıştır.

Kadınlarımıza bir türlü geçiremediğimiz bir sözü, moda yoluyle memlekete ithal etmenin acaba çaresi nedir? Bu yolla suratlarına katran dökmeye razıdırlar da, hakikat yoluyle bir damla zemzeme razı değiller.

10 Nisan 1956

FAVORİ VE TOP SAÇ

Bundan 60 yıl kadar önceydi. Bahriye Mektebinde, henüz bülûğa ermemiş bir talebeydim . Edebiyat hocamız, münasebetini bulup sakal ve bıyıktan bahsetmeye başlamıştı. Mûzip bir arkadaş sormuştu:

-Hocam; insan bıyığını keser de sakalını koyuverirse nasıl olur?

Hoca; yakınlarda ve doksanını aşgın çağda ölen ve bana ilk tasavvuf zevkini veren İbrahim Aşkî Bey şu cevabı vermişti:

– Kuyruğunu da beraber bırakması lâzım gelir!

İşte, günümüzde, bir nevî, gerçek sakal düşmanı sakallılarla, şakaklarından sakal kanalizasyonuna yol açan favorililer, top saçlılar, şunlar, bunlar; beraber koyuverdikleri kuyruklarını pantalonlarının arkasına gömmüş zavallı yaratıklar...

Bakıyorsunuz, vapur biletçisi favorili ve top saçlı; banka müdürü öyle, hamal öyle, memur öyle, öğrenci öyle, öğretmen öyle, mübaşir öyle, avukat öyle; hattâ inanır mısınız, polis öyle, dilenci öyle, Bakan öyle, Millet Vekili öyle... İhtiyarlar bile, başı boş gençlere mahsus sandığımız, kılıkta tecelli edici bu ruh ihtilâlinin dışında değil... Ellisinde, altmışında ihtiyarların bu sefil özentisi, takma dişli bir kokanadaki mini etek kadar iğrenç... Öyle bir kapılış ki, eğer vergiye tâbi tutulsa bütçe açığını kapatabilir.

Favoriye, saçın sakala doğru basit bir uzanışı deyip geçmeyin; bu uzanışta boşlukta sarkan istinatsız ve hedefsiz ruhların, örf ve âdet, klâsik şekil ve sabit ifade gibi içtimaî kıymet hükümlerine karşı isyanı ve muvazenesini kaybetmiş bir cemiyetin işareti yatıyor.

Bugünün gençliğinde favori, sahte sakal ve top saç, eski zamanların külhanbeyi modeli yumurta ökçe, bol paça ve limon kabuğu fes gibi, cemiyete karşı sembolik bir isyan tuğrasıdır.

11 Nisan 1978

(BLUCİN)LİLER

Yaz geldiği için kadınlar (blûcin) pantolonlarını çıkarıyor ve böylelikle, soyunmuş olmak yerine âdetâ örtünmüş oluyor. Belden aşağısını sıkı bir eldiven gibi gûya örterek teşhir eden kadın pantolonları işte böyle bir rezalet!.. (Blûcin) ise çıplaklığın ötesinde bir keşif...

Bir zamanlar Partisinin Kadın Kolları Kurultayında konuşan sabık Millî Şef, C.H.P. ilkelerinin korunmasını kadınlara emanet etmiş ve zavallı bir üslûple demişti ki:

“- Kadınları 300 yıl önceki âdetlere sokmak çabası zavallıdır!”

Bütün dünya ihtilâl ve inkılâpları arasında, kendisini benimsetmek için biricik dayanağı kadın olan tek devrim, işte dâvasını “C.H.P. ilkeleri” diye belirttikleri malûm harekettir; ve bu hareketin, bütün canlılarca anlaşılabilecek kolaylıkta kaba nefse hitap etmek ve kuvvetini oradan devşirmekten başka hüneri yoktur.

İşte komünist usulü grafik oyunlarından en parlağı olarak C.H.P.’nin şeref ve iftihar tablosu diye gösterebileceği levha:

Nefes deliği bile olmayan çuval içinde kadın...

Sıkı feraceli kadın...

Açık feraceli kadın...

Kukumav çarşaflı kadın...

Tango çarşaflı kadın...

Ve nihayet Cumhuriyet Devrinde:

Mantolu kadın...

Açık-saçık kadın...

Bikini mayolu kadın...

Mini-etekli kadın...

Süper çıplaklığa taş çıkaran (blûcin)li kadın...

Ve işte “ilke”ler bu kadınlara emanet edilmiş ve onları “zapt-ü-rapt” altına alıcı ve işi hayvanî şehvet plânından fikrî ve ahlâkî bir zemine davet edici davranışlara “gericilik” ve 300 yıl öncesine eskilik ve bayatlık isnat edilmiştir.

Çıplaklığı, olduğundan daha ileriye götürmenin sanatçısı (blûcin)liler mahut “ilke”lerin muhafız alayı kadrosudur.

7 Temmuz 1978

KÖY VE ŞEHİR

Köylü, sırtında bir çomak ve çomağında bir çıkın, kasabanın, şehrin, kentin yoluna düşmüş bulunuyor. Yirmi küsur senedir böyle... Köy boşalmakta, şehirse tıklım tıklım dolmakta... Son yedi yıl içinde nüfusunun yüzde kırkı nispetini aşgın şekilde şişen beldeler var... İşte İstanbul, işte Ankara, işte Kayseri, filân, falan...

Bu bir felâket haberi ve ziraî temelle sınaî temel arası, birini kaybedip öbürünü kuramamak şeklinde, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olma hikâyesidir. Çeyrek asırlık bu hâilenin de biricik âmili, şu devlet ve hususî teşebbüs yatırımlarıdır...

Bir taraftan köylü an'anevî istihsal maddelerinin boyuna değer kaybına uğradığını görür ve en büyük üretici ve tüketici sıfatıyle nefes alıp verme gücünün eksildiğine şahit olurken, öbür taraftan, her lâhza kıymetten düşürülen para köpürüşlerinin alabildiğine şişirdiği devlet bütçeleri ve anormal şahıs sermayeleri, tabiî ve bünyevî olmaktan uzak bir yatırım hülyasına düşmüş ve böylece açılan sun'i iş sahaları, muhtaç köylüyü, ham beygir kuvveti halinde cezbetmeye başlamıştır. Buna, bir başka taraftan da Türk anasının kestane fişeği patlatır gibi korkunç velûdiyeti (çocuk doğurma kabiliyeti) binince, düzen yoksunu bir dünyada büsbütün biriken, fakat başıboş kalan ve yerleşme noktalarını şaşırmış bulunan insan gücü, hesapsız ve muvazenesiz şekilde, kasabalara, şehirlere ve oralardaki yatırım sahalarına akmaktan başka yol bulamamıştır. Böylece, tutturulamayan, bünyeleştirilemeyen ve büyük kısmı dış yardımlar ve sun'i kredilerle sağlanan, yani bir temele oturtulamayan sınaî davranışlara karşılık, asıl sâf ve hakikî istihsaliyle o mamûl maddelere pazar ve istihlâk sahası teşkil edecek olan ziraî temel sarsıntıya terkedilmiştir. Bilinememiştir ki, ziraî temelle beraber veya ondan doğruca sınaî temele geçiş, ancak bir iç bünye tasarrufiyle ve kendi iç pazarına, iç istihsal topluluklarına dayanmakla veya bu pazarı dışarıda elde edebilecek kudrete varmakla olur; ve yavaş yavaş büyüyen bir tırnağı kerpetenle çekercesine bir zorakilikle olmaz. Bu ince düstur nazara alınmayınca da her iki temel birden elden çıkar ve Türkiye'nin bugünkü acıklı iktisadî manzarası doğar.

Bazı büyük şehirlerimizin muayyen çarşı yerlerinden, sabah vakti geçenler görürler ki, yamalı külot pantalonlu ve lâstik papuçlu bir sürü köylü aval aval bakışmakta ve bir esir pazarı manzarasiyle işveren kâhyalarını gözlemektedir.

Köy ve ziraî temel günden güne baltalanmakta, iç ve dışa dayalı bir sınaî temel ise, birtakım günübirlik hamaratlıklara rağmen asla kurulma yoluna girememektedir. Halbuki Türkiye'nin kurtuluşu, sadece ve sadece zıraî temeli kuvvetlendirip ondan artacak tasarruf payı ile ve basamak basamak sınaî temele doğru gitmektedir. Yoksa, dünyadaki hiçbir fabrika hayâl edilemez ki, malını, ücret verdiği işçilerine satmak suretiyle kâr sağlayabilsin... Toprakla arası açılan, bu yüzden istihsal gücüyle birlikte istihlâk kudreti azalan, açığını kapatmak için şehirlere yurya eden köylümüzün hâli yukarıdaki misâle uygundur. Kocaman bir hububat plâtosu durumundayken buğdayını bile dışarıdan getirmek zorunda kalan Türkiye, en küçük cıvatasını bile yapmaktan aciz olduğu Batı oyuncağı makinelerle, iç ve dış istinatlarını büsbütün körletici bir yatırım cinneti içinde, mevcut ve mevhum temellerini büsbütün elden çıkarmaya doğru giderken ona söylenecek en dokunaklı söz ancak şu olabilir:

– Köyü boşaltıcı ve şehri patlatıcı cereyana "dur!" de ve köylüye "şunu ekeceksin!" şehirliye de "bunu yapacaksın!" emrini ver ki, kurtuluşun ilk şuuruna ermiş olasın!... Eğer bunları yerine getirmekte demokrasiyi engel görüyorsan, demek ki, demokrasi senin gözünde, ilâca şiddetle karşı koyucu bir mikroptan başka bir şey değil!...

1973

EV VE SOKAK

Bugünün apartman denilen sefertası biçiminde evleri, herbirinin nefes kokusunu duyacak kadar insanları burun buruna getirmekle, aşırı yakınlık yüzünden öyle bir uzaklık doğurmuştur ki, Avrupalı bir muharririn de dikkat ettiği gibi, komşuluk denilen aziz mânayı tam kökünden kurutmuştur. Bugünün apartman isimli mahkûm hücrelerinde insanlar, birbirlerinin gözü önünde birbirlerine yabancı kalmanın felâketini misâllendirmişler, mıncık mıncık bir arada yuğurulurken birbirlerinden bütün bütüne kopmuşlardır.

İşte belli başlı bir madde mesafe ayarıyle ve karşılıklı huzur ve mahremiyet şartlarıyle gerçekleşmesi kâbil komşuluk keyfiyetinin, o mânaya denk olmayan bir sıkışıklık içinde güme gidişinden ve İslâm ruhunun unutuluşundan ileri gelme bir hâl!

Bugünün şehir sokağı, birbirini iten, kakan, ezen, sıkıştıran, herbiri yalınız kendi nefsaniyetine yol açmaya çalışan ve ona engel gibi gördüğü insanları çiğneyen, savuran kalabalıklar kanalizasyonu... Köy sokakları da, her şeyden önce toprağa ve alın terine küsmüş, kahve köşelerinde şehre yeni bir baskın plânlamakla meşgûl köylülerin arada bir ölgün ve bezgin hayaletlerini sürüklediği bomboş geçitler...

Ve dünyamızda sokak, ister şehirlerdeki çapulcu kalabalığı ve ister köylerdeki acıklı tenhalığıyle, olanca aşk ve mânevî dayanağını kaybetmiş bir toplumun kötü oluş veya hiç olamayış halinden mecrâlar...

1973

İDARECİDEN BEKLENEN SANATKÂR MİZACI

Evvelki gece, İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Dr. Lûtfi Kırdarın, Taksim belediye gazinosunda İstanbul gazeteleri erkânına verdiği ziyafette bulundum.

İstanbulu; Adalardan, Çamlıca sırtlarından, Boğaz koylarına kadar tabak gibi gören fevkalâde bir yer, çok güzel bir inşa, mükemmel bir yemek ve meslekdâşlar arasında pek samimi bir sohbet vesilesi...

Belediye gazinosuna girdiğim vakit, üstünde ziyafet masasının kurulu olduğu büyük sette, Lûtfi Kırdarı, tek başına bir kenara çekilmiş, dalgın dalgın İstanbul güzelliklerini seyrederken buldum. Canlı eserleri ve eserlerine hâkim ifadesiyle, Manisa valiliğinden tanıdığım Dr. Lûtfi Kırdar, sözü şöyle açtı:

–Demindenberi İstanbulun güzelliklerini seyrediyordum. Herkes için olduğu kadar benim için de son derece eski olan bu güzellikler bir bakımdan o kadar yeni ki, her defasında onlarda tadılmamış bir çeşni, ele geçmemiş bir çizgi buluyorum. Bilmem ki bütün dünyada, koca bir tabiat bahşişi halinde, İstanbuldan daha güzel bir yer var mı? Doğrusu ben İstanbula hayranım!.

Ve İstanbul Valisi ve Belediye Reisi, bu basit sözlerin bende uyandırdığı derin takdir hissine dikkat etmeden, bir akşam otomobilinden inip köprüden Haliçi nasıl hayran hayran seyre daldığını anlattı.

Bu sözlerin basitliğini kaydettim, değil mi?. Evet, çok basit, uluorta konuşma çerçevesinden ve herkesin söyleyebileceği cinsten sözler...

Fakat bu basit ve samimi iç döküşü, bana bütün bir hüviyet ifşası gibi geldi ve bir şehir idarecisinden, hattâ her idareciden beklediğim en ehemmiyetli vasıf olan sanatkârca idrak bakımından beni sevindirdi.

Bilseniz, insanın içinde yaşadığı, mes’ulü olduğu, idaresine memur bulunduğu şeyi, her ân bir kat daha taze bir duyguyla sevebilmesi ne zor, ne zordur. Basit gibi görünen bu şey, bence en muğlâk ruh düğümü!.

Zevç mevkiinde, karısına; orkestra şefi makamında, çaldırdığı parçaya; aktör hüviyetinde, oynadığı esere; muallim kürsüsünde, okuttuğu sınıfa hayran kalabilenler, bence bu ve bütün kadroların en büyük güzideleridir. İnsan psikolocyasıyle derinden uğraşanlar pekâlâ takdir eder ki, ekseriyetle mesleklerin huşunetli ameliyeleri, işin aşk ve sıfat cephesini öldürür ve insanı dolap beygiri gibi sonsuz ve hazin bir “git gel”e mahkûm eder. Bu

mahkûmluğa düşen aşksız ve saffetsiz insanlardan da hiçbir sahada ve hiçbir zaman ibda ve eser hamlesi beklememek lâzımdır. İşte ben bu inceliği, idareciden beklenen sanatkâr mizacı diye ifadelendirmek istedim.

İstanbulu en verimsiz bir harp ve rahatsızlık devrinde tesellüm etmesine rağmen ibda cehdini üst üste gösteren Dr. Lûtfi Kırdardan çok şey umuyorum.

9 Ağustos 1940

BELEDİYE REİSİ

Şehirlerimizin plânını yaptırmışız, ne çıkar? Önce o plânları başarıya götüreceklerin şahsiyet plânını yaptıralım! Belediye Reisi örneğini, mafsal mafsal, kemik kemik bütün teşhiriyle belirtmedikçe, temel dâvalarımızdan biri olan umran işini kökünden yakalayamayız.

Sadece kıymetli bir idare adamı vasıflarına mâlik bir Belediye Reisinin, bir şehri güzelleştirebileceğini umar mısınız?

Belediye Reisinde bu zâviyeden vücudu gereken ana vasıf, sanat terbiyesi ve bedîî anlayıştır. Ruhunda estetik ölçüsünü taşımayan Belediye Reisinden imar ve san'at cephesinden iş beklemek, çerçeveciye resim ısmarlamaktan farksız... Belediye Reisinde iktisadî, içtimaî, ahlâkî, idarî kıymetler, bir resim işinde, muşamba, boya, fırça ve çerçeve gibi, malzeme haddini aşmıyan şeyler... Bütün bu malzeme, bedîî idrâk emrinde toplanacak, o da bütün bir dünya görüşü ve inanış şeklinin tarh tarh örülü bahçesi içinde fıskiye gibi duracak...

Bakın, Tanzimattanberi, âdi bir eşya dersleri tablosunun kopyacısı kadar basit sandığımız ve herbirini şahsî istidadı nisbetinde başıboş bıraktığımız Belediye Reisinin hakikati ne kadar derin köklerde!..

Bizde Belediye Reisi seçmekte ölçü, daima bütçe, gelir, nizam, talimatname, kayıt kuyut gibi endişeler olmuştur. Bunlar elbette ki lâzım ve tabiî şartlar... Fakat, şehircilik dâvalarımızı bedîî görüş zaviyesinden çerçevelemek de ayrı bir iş olmalıdır.

Bunun içindir ki, Belediye Reisliği ile şehirciliği ayırmalıyız. Biri estetik idrâkin, öbürü idarî iktidarın mümessilidir ve her Belediye Reisi muhakkak ki aynı zamanda yüksek bir sanat ve güzellik anlayışında kurucu ve yapıcı değildir.

28 Nisan 1939

PLÂN İÇİNDE PLÂNSIZLIK

Misâl bu ya... Filân şehrin plânı yapılacak... Bunun için ne lâzım?.. Getirtiriz... Mütehassısın iyisini bulmak için ne lâzım?.. Para?.. Veririz... Plânın tasdiki için ne lâzım?.. Münâkaşa! Yaparız; hem de ne türlü yaparız!.. Elimizde, kaba resim kâğıtları üzerine çizilmiş, İran halıları gibi renk ve çizgi harikası, tasdikli bir plân... Bu plânda, medeniyet merkezlerinin bütün unsurları düşünülmüştür: Eski eserler, Park, meydan, asfalt, mektep, hol, tiyatro, Kanalizasyon, çarşı, metropoliten...

Yalnız bir şey düşünülmemiştir: Plânın bize binbir köşesiyle maddî ve mânevî bünyemize uygunluk derecesi... Plân içinde plânsızlığın şah eserini kavrar gibi misiniz?..

Bir plân bir şehre, bir insanın imzasına benzediği kadar benzer.

Yine misâl bu ya; dâvayı eğer şehircilik noktasından ele alacaksak, diyebiliriz ki, beldelerimizi malûm medenî şehir esasları değil de, içinde yaşamak dilediğimiz şehir hakkındaki peşin fikrimiz etrafında imara borçluyuz. Tanzimattan beri şehircilik mekanizmamızda böyle bir peşin fikrin yuvalaştığına şahit miyiz?

Halbuki bu mevzuda ve meselâ İstanbul’da, peşin fikir ve serbest hareket sahibi, biri yıkıcı, öbürü yapıcı, iki mütehassıs gösterebiliriz:

Evvelâ yangın...

Bir zamanlar dilediği yerde kendisine arsa satın alan ve kimin malı diye sormadan kasıp kavuran ateş...

Sonra da yeni zengin..

Şimdi de bu arsalarda ateşin bile yakmaya tenezzül etmeyeceği derecede çirkin ve dantelâlı bir kokana tuvaleti kadar iğrenç apartmanlar çıkan zevksiz para sahibi...

22 Ağustos 1952

KÖYE MARŞ!

Eski Alman ordularının kazadımı yürüyüşüyle geliyorlar! Köylüler bunlar... Nereye ve niçin? Cevabı kolay: Büyük şehirlere, para yapmak için...

Muharrir acından ölürken Niğdeli hamal Bâbıâlide milyoner olur. İşe, okkalık iâde kâğıdı alıp satmakla başlar. Evvela kantar hilelerini ve fiat katakullilerini öğrenir; sonra da karaborsacılığa ve faizciliğe başlar. Artık kekâ!..

En hantal köylü tipi bile birşey öğrenmiştir:

Şehre taşınıp 15-20 lira yevmiyeyle işe girmek, boyuna ücret fazlasiyle kapı değiştirmek, yükünü tutmak...

Görülüyor ki, köylü kendisini söğüt ağacının dibindeki toprak dama bağlayan ruhî ve iktisadî müeyyideleri her gün biraz daha gevşetmekte...

Geçmiş zaman içinde, kalbur saman içinde, İstanbul kaldırımlarını çiğnemek gayesiyle tek-tük ve tortu halinde büyük şehirlere gelen ve paşa kapılarında çalışan sadık ve fedakâr köylü, şimdi tek-tük ve tortu halinde köyüne bağlı kalmakta, eski sadık ve fedakâr seciyesini unutmuşa benzemektedir.

Doğrudan doğruya Halk Partisinin eseri olan bu hâl, ruhî ve iktisadî bir faciadır! Köylü, onun devrinde buğdayını toprağa gömmeyi ve devletten kaçırmayı öğrenmiş, devletin istediğini ekmemek ve toprağı kel ve keleş bırakmak gibi pasif bir isyana girişmiş, maddî ve ruhî murakabesizliklerin en korkunçları içinde bin yıllık ziraî nizamı zedelemeğe doğru gitmiş; Demokrat Parti devrinde de gördüğü himaye ve itibar neticesinde köyüne bağlanacağı yerde, artık bir kere zedelemiş bulunduğu eski nizamı bir daha benimsemeksizin şehirlerde kendisine macera aramaya koyulmuştur.

İstanbulun bazı sayfiye yerleri, bir işgal ordusu manzarasıyle, köylü çadırından geçilmiyor.

İşte şehirlere doğru kazadımı yürüyüşüyle akın edenlerin çizdiği tablo!.. Bunda, Demokrat Parti devrinde müthiş surette terakki eden metropol servetlerinin iş ve el emeği hacmine verdiği şans, belki en büyük müessir...

Demek ki, Demokrat Parti devrinde de, köylünün maddî bünyesi bazı salâh tedbirleri içine alınırken, ruhî bünyesi düşünülememiş; ve nizam, şehirle köy arasındaki âhenk olarak, merkezi bir ölçüye bağlanamamıştır.

İşte bugünkü iktisadî buhranımızın en haysiyetli görüşle baş âmili, bu âhenksizlik ve merkezi ölçüsüzlüktür. Bir taraftan (enflâsyon), öbür taraftan

fiat tereffuu; bir taraftan devlet yatırımları, öbür taraftan (döviz) sıkıntısı, hep aynı âhenk ve muvazene ıstırabı...

Bilhassa, iktisadiyatımızın temelini, ziraî veya sınaî temellerden hangisine istinat ettireceğimizi bilememek ve bu iki cepheyi ayrı ayrı ve bir arada murakabe ve muhasebe edememekteki âhenk ve muvazene ıstırabı, dâvanın belkemiği olsa gerek...

Ebenin alamadığı çocuğu, doktor sıfatıyle ve (forseps) ile almaya gelen Alman İktisat Nazırının bir sözü, bir hamlede işin belkemiğine dokunuyor:

-Siz ziraî bir memleketsiniz! Bu sistemi muhafaza etmekle mükellefsiniz! Ziraî sahayı ihmâl, sizin için kötü olur!

Bu (lâkonik) ve askerî emirler gibi kupkuru ifadede, bütün derdimiz, bütün açık ve gizli sebepleriyle yatmaktadır. Fakat bir ecnebi için hâdisenin daha fazla ifşası mümkün değildir. Bilhassa, tamamen sınaileşmiş ve mamûl madde ihracatçısı haline gelmiş bir memleket mümessili için..

Makineyi yapamadan makineleşmeye kalkmanın neticeleri ve hususiyle bünye içinden gelmeyen zoraki tatbiklerle sınaileşmeye bakmanın âkıbetleri üzerinde kamuslar dolusu söz söylemek lâzım... Biz sadece bedahete dayanıp belirtelim ki, sınaileşmeyi bir zaman ve tedrici bünye işi kabul edip ziraî memleket karakterini en zengin mikyasta yerine getirmeye çalışmaktan başka bize yol yoktur. Birini bozup öbürünü yapamamaksa, faciadır.

Muharrik kuvvet kaynağından ve yedek parçadan mahrum makine karşısında öküz daima muzaffer olur.

Ziraî temel dâvası için de, köye ve köylüye el atmak, onu maddesi ve ruhuyle imar ve köyünde mesut etmek, kaçaklarını da aynı kazadımı yürüyüşüyle köye döndürmek, ana vazife...

İlk iş, bir kumanda:

– Geriye dön! Kazadımı yürüyüşüyle köye marş!

28 Ağustos 1959

AH, BU KÖŞKÜN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Yirmi yaşlarında var, yoktum. Birkaç yıldır Beylerbeyinde oturuyorduk. Beylerbeyi ile Çengelköyü arasındaki iki yanı çınarlı Yalılar Boyu Caddesine bayılırdım. O zamanlar toprak, şimdi asfalt bu yol üstünde, akşamları, Havuzbaşına kadar yürümek, oradan Çengelköyü istikâmetine sarkmak, iskeleyi geçip Kuleli'ye doğru uzanmak en büyük zevkimdi.

Çengelköyü iskelesinden hafif bir yokuşla sahil yoluna çıkınca, sağda, dik bir geçidin ulaştırdığı sed üzerinde sık bir ağaçlık ve ortasına düşen, saray ufağı, yayvan, beyaz, ahşap bir köşk... Vahidüddin Efendi köşkü...

Pancurları kapalı bu köşkde hiçbir hayat eseri yok... Şehzâdeliğinde sahibi, son Osmanlı Padişahı Altıncı Mehmed Vahidüddin birkaç yıl evvel bir İngiliz harp gemisine atlayarak, Boğazın ve Marmaranın sulariyle beraber vatanını bırakıp gitmiştir. Artık o, herkesin gözünde bir vatan haini...

Vatan haini sanılan, bu 36'ıncı ve sonuncu Osmanlı İmparatorunun şehzadelik köşküne her nazar atışımda, içime, akşamın alacalığıyle beraber bir loşluk çökerdi.

Ah, bu köşkün düşündürdükleri...

Beylerbeyi ile Kuleli arasındaki yol, yaprak hışırtılarıyle karışık inilti sesleri veren bütün bir tarih berzahı...

Beylerbeyi ile Havuzbaşı arasındaki Yalılar Boyu Caddesi; gözümde, eski İstanbul aristokrasisinin son renk ve çizgilerinden bir takım seyrek hayaletlerin görünüp siliniverdiği esrarlı bir dehlizdi. Hâlâ, dik ve kolalı yakası ve kırmızı kravatından vazgeçmemiş, fakat fes yerine başına gülünç bir kasket oturtmuş eski haremağası; hızlı yürüyecek olsa mafsal yerlerinden kırılıp dökülecekmiş gibi ağır ağır sürüklenen, sapı fildişi bastonlu ve fantezi yeleği altın köstekli, ihtiyar Meşrutiyet emeklisi; ecinnilere karıştığına hükmettirici, vakur olduğu kadar ürkek bir edaya bürülü, başında siyah türban, sırtında siyah manto ve ayaklarında siyah bebe iskarpin, geçmiş zaman hanımefendisi... Yalılar Boyu Caddesinde, işte her biri, öbürü kaybolduktan sonra uzun arayla beliren seyrek hayaletler...

Bugün üzerinde, işporta malı kübik çatıların (ye-ye) sesleriyle hırıldadığı, mini-etekli kızlar ve favorili delikanlıların sel gibi şırıldadığı ve arsız otobüsler ve dolmuşların zırıldadığı bu yollarda, 40 yıl önce, artık batmakta olan mâzi güneşinin son akisleri...

İşte, Beylerbeyi camiine bitişik İsmail Paşa yalısı, plânı Londra Güzel Sanatlar Akademisinde gösterilen meşhur Hasip Paşa yalısı, Mısırlıların köşkü, eski muharrirlerden Şeyh Muhsin-i Fâni'nin yalısı, filân, falan... Ve nihayet Çengelköyü iskelesinin ilerisindeki sette Vahidüddin Efendi köşkü...

Bir zamanlar Vahidüddin Efendi köşkünün kısım kısım kiraya verileceğini haber almış ve köşkü gezmeye gitmiştim:

Nasılsa kaldırılamamış, kaçırılamamış birkaç billûr âvize... Güneşi, tâ Abdülmecid devrine kadar maziyi kurcalayıcı bir prizmadan geçiren renkli camlar... Tavanlarda rutubetten küherçele pamuklarının peçelediği nakışlar... Yaldız çıtalı, ipekten kâğıtları kabaran duvarlar... Ve birdenbire, uzaklardan Abdülmecid devrinde, Kırım Harbi zamanında, Sardunyalı, Fransız ve İngiliz üç süvari zâbitinin cins atları üzerinde, cicili bicili elbiseleriyle yanyana Selimiye kışlasına doğru yürüyüşünü hayâl ettiren bir nağme; görünmez bir noktadaki şarkılı duvar saatinden bir marş...

Pirinçten, küflü ve soluk tokmaklarını çevirip girdiğim her odada, öne doğru hafif eğik duruşu, dışından ziyade içini seyreden gözleri, burun üstüne iliştirme gözlüğü ve düşük kır bıyıklariyle o vardı. Bir koltuğa oturmuş, sağ elini koltuğun kenar yerine dayamış, odaya birinin girmesini bekliyordu. Kapısının açılmasını beklediği oda, tarihti!...

Şehzade Vahidüddin Efendinin, dantelâlı besleme önlükleri gibi âdi ve şımarık, Avrupalının "piç mimari" dediği (Barok-Rokoko) bozması saraylara (Dolmabahçe ve Beylerbeyi saraylariyle, Mecidiye Kasrı vesaire) nispetle Boğazın, kuytu bir köşesinde, bir sed üzerinde, sık ağaçlarla gizlenmiş bu soylu ahşap köşkü, bana o kadar şahsiyetli ve mânalı göründü ki, ismi "vatan haini"ne çıkarılmış olan talihsiz hükümdarın, tam da İmparatorluk çökerken yıkık saltanat tahtına geçirilmek üzere doldurduğu çileli hayatı, köşe ve bucak, her çizgi ve renkten okur gibi oldum.

1968

İSTANBUL EFENDİSİ

Bir gazete haber veriyor:

Eski İstanbul Efendisi tipinden, Türkün 5 asırdır oturduğu İstanbul, nâm-ı diğer “İslâmbol”, yahut “Der’aliyye” veya “Dersaadet” isimli beldede, kala kala, ancak yüzde on nispetinde bir kısım kalmış...

Ne hazin!

Eski İstanbul Beyefendi ve Hanımefendisi gerçekten çarpıcı bir keyfiyet sahibiydi ve bu keyfiyet, kendi medeniyetinden bıkkın (Piyer Loti)yi büyülemişti. Bugün bu keyfiyet, kemiyetten yana bunca eksildikten sonra, o güzelim renkleri, çizgileri, sesleri ve edâları, edepleri yeni nesillere anlatabilmek, eşyanın dördüncü buudundan bahsetmek gibi bir şey oluyor.

Bu mâna, birçok bakımdan tereddiye uğramış olsa bile 1918 mütâreke yıllarına kadar mevcuttu. Cumhuriyetin ilânından sonraysa, her gün, eski konakların kadife perdeleri gibi, sola sola nihayet tavan arasına kaldırıldı; ve yerine naylon örtüler yerleştirildi.

Örtü mü, örtüsüzlük mü?..

Derken İkinci Cihan Harbiyle beraber, İstanbul üzerine bir moğol istilâsı... Moğol ordugâhı halinde şehri kuşatan gecekondular, gecekondu tipleri ve onları tâkip eden, toprağına ve hüviyetine dargın köylüler... Bir de sermâyesini şehri rezil etmekte kullanan apartman inşaatçıları...

“Kâtibim” şarkısının, Tambûrî Cemil Bey mızrabının, “Sivastopol” marşının ve “Telgrafın Telleri” türküsünün seslendirdiği, renklendirdiği ve biçimlendirdiği eski İstanbul, son haliyle Yahya Kemal’e de bir ciğer yarası olmuş ve ona, işte o İstanbul’dan bir eşya gibi, toprak altına sığınmaktan başka çare bırakmamıştı.

Yahya Kemal, zaman ve mekânını kaybetmiş sanatkârdan ne güzel bir örnektir; ve “zaman ve mekânını kaybeden bülbül nasıl yaşar?” hikmetine ne canlı misâldir!

Boğaziçinde deniz üstü bir ahşap yalıdan, Erenköyünde eski bir paşa köşküne kadar sâbık İstanbul çizgilerini 10-15 katlı, deniz kumundan mâmul, yüzsüz apartmanlar kalabalığı içinde hüzün ve hicapla bekleşir görüyorum da, o mekânların eski sahiplerini işaretleyici mezar taşlarına âşina gözle bakıyorum.

Şair Nef’î “güneşle tartılsa yeridir!” dediği elmas İstanbulu şimdiki hâliyle görseydi, ona, “çingene mangalında tüten bir marsık!” demezdi de ne derdi?

15 Haziran 1978

BİR RAMAZAN HATIRASI

Çocuktum. 6-7 yaşlarında var yoktum. Bir Ramazan günüydü. Çemberlitaşta oturduğumuz büyük Konaktan sokağa çıktım. İleride, bir sehpaya oturttuğu tablasından çoluk çocuğa şeker meker satan birini gördüm. 10 para mı, 20 para mı, ne verdiğimi hatırlayamadığım bir horoz şekeri satın aldım. Şekeri eme eme Konağa dönmek üzereydim ki, üzerime hamal kılıklı bir adam çullandı. Yarı ciddi, yarı şakacı bir edâ ile haykırdı:

–Şu bacaksıza da bak! Sokakta, elâlemin karşısında yiyor!

Ödüm patlamıştı sanki... Şekeri yere attım ve evime doğru koşmaya başladım.

Adam beni kapıya kadar kovaladı. Konağın açık kapısını bu herifin suratına çarparcasına kapatıncaya kadar adeta baygınlık geçirdim.

Şimdi, masum çocuklara değil, Ramazan günü açıkça ve iftihar edercesine sigaralarını tüttüren her vasıf dışı insanlara o hamal kılığı içindeki saffet ve hassasiyetle hitap etmek istiyorum:

–Günahınızı niçin Allahla aranızda bırakmıyor ve sanki onun reklâmını yaparcasına, zedelediğiniz Allah hakkına kul hakkını da ekliyorsunuz? Eskiden Ermenisi, Rumu, Yahudisi bu kul hakkına tecavüz etmemek için Ramazanlarda müslümanların karşısında oruca aykırı bir harekette bulunmazlardı. Düşünün, sizin derekeniz ne olmalı!

Hamalın kovaladığı çocuk bugün 75 yaşında ama, kovalayanın soyundan kimse kalmadı.

21 Temmuz 1980

İÇİNDEKİLER

İstanbul 11
Benim Güzel İstanbulum 15
İstanbula Hasret.....17
Bu Adam, Bu Şehir.....19
Kar Altında İstanbul.....21
Başıboş Şehir.....23
Türk Şehri.....25
Eyüp'teki Leylek.....28
Küllük Akademyası.....30
Çam Ağacı.....32
Ayak Parmağı.....34
Seyyah ve Biz.....36
Pijama.....38
Kör ve Musiki.....39
Boğaziçi.....41
Zurnalı Vapurlar.....43
Suda Yüzen Lâterna.....45
Pazar Günü.....47
Boğazın "Pazarola"sı.....49
Kalem Kudreti.....51
Son Vapur.....53
Hayırsız Şirket.....55
Boğazda Zurna Sesi.....57
Yine Şirketi Hayriye.....59
Son Vapur Faciası.....61
Yenicami.....63
Duran Saatler.....65
İstiklâl Caddesi.....67
Efsane Misali.....69
Göz ve Edep.....71
Hizmetçi Saltanatı.....73
Sistem Meselesi.....75
Tramvay.....77
İstanbulun Fethi.....79
Hâlâ Kurtulamamak.....81
Bir Cemiyetin Tarifi.....83
Asfalt.....85
Kontrol Memuru 87
Zevk ve Şahsiyet.....89
Semtimiz 91
Sebep.....93
Bit ve Ötesi.....95
Bit Yağmuru.....97
Kehle Bâbında 99
Garabet.....101
İşin Hazin Tarafı.....103

Kavga.....105
Ne mi Var Oğlum?.....107
At Yarışları.....109
Aşevleri.....111
Yarının Haberleri.....113
Şu, Bu 115
Komşumun Oğlu.....117
Işıksız İstanbul.....119
Mezarlıkta İnkılâp 121
Mukâyese.....123
Selâmünaleyküm.....125
Saatlerden İlham.....127
Zamane Beslemeleri.....129
Favori ve Top Saç.....130
(Blucin)liler.....132
Köy ve Şehir.....134
Ev ve Sokak.....137
İdareciden Beklenen Sanatkâr Mizacı.139
Belediye Reisi.....141
Plân İçinde Plânsızlık.....143
Köye Marş.....145
Ah, Bu Köşkün Düşündürdükleri.....148
İstanbul Efendisi.....151
Bir Ramazan Hatırası.....153